

А. ДУБОВИЙ

НА БАТЬКІВЩИНІ
|
НА ЧУЖИНІ

1957

ТОРОНТО — ЧІКАГО

ВИДАВНИЦТВО "ДОРОГА ПРАВДИ" Ч. 10

А. ДУБОВИЙ

**НА БАТЬКІВЩИНІ
І
НА ЧУЖИНІ**

З історії українських піонерів у Норт Дакоті

diasporiana.org.ua

Накладом
Християнського Видавництва "Дорога Правди"

Торонто — 1957 — Чікаго

За редакцією М. Подворняка

Друковано 2000 примірників

Printed by
The Christian Press, Ltd., Winnipeg, Canada

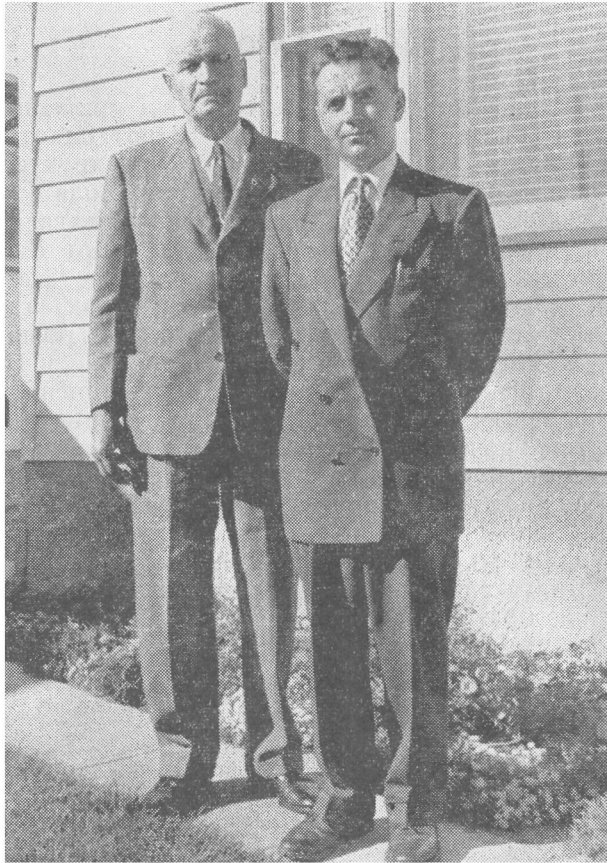
ПЕРЕДМОВА

Про наших братів і сестер, які приїхали до ЗДА ще в 1898 році і поселилися в Норт Дакоті, написано чимало газетних статей, які друкувалися в часописах “Свобода”, “Народня Воля”, “Український Прометей” й ін. Особливо цікава стаття про українських “штундистів” у Норт Дакоті друкувалася в українському календарі “Народньої Волі” за 1936 рік. Окрім світських газет, друкували різні спомини й історичні розвідки про життя і працю наших братів-піонерів у Норт Дакоті різні духовні євангельські часописи. Усі ці розвідки обмежувалися тільки до звичайних газетних репортажів і, на превеликий жаль, наше євангельсько-баптистське братство дотепер не має написаної історії про життя і працю перших наших піонерів у Сполучених Штатах Північної Америки, а особливо у Норт Дакоті.

Випускаючи працю одного з перших цих піонерів, брата Андрія Дубового, ми віримо, що вона буде корисною для наших читачів і займе гідне їй місце між українською євангельською літературою на еміграції.

Торонто, листопад 1957 р.

Видавництво
“Дорога Правди”

А. Дубовий (наліво), автор цих споминів і М. Подворняк.
Вінніпег, 1957 р.

ВСТУП

Випускаючи в світ оцю мою скромну працю, бажаю сказати кілька слів про те, що спонукало мене її написати.

Минає вже 60 років з того часу, коли на безлюдних степах Норт Дакоти постала українська колонія. Зорганізувалася вона з багатьох тисяч так званих “штундистів” з Київщини, які, будиши переслідувані на своїй батьківщині, знайшли повну волю для своєї віри в Сполучених Штатах Америки. Українська колонія в Норт Дакоті видала з себе людей, які поселилися по всій Америці, в Каліфорнії, Орегоні, Вашингтоні, а також у східніх штатах: Міннесоті, Ілліной, Мічігані й ін. Чимало виходців з Норт Дакоти поселилися також у Канаді, а переважно в провінціях Саскачевані й Алберті.

Коли б спитати когось з перших українських поселенців у Норт Дакоті, чому вони вибрали для свого поселення власне Норт Дакоту, яка була мета їхнього тут поселення, то ніхто з них не зможе дати правдивої відповіді. Господь Сам передбачив для переслідуваних своїх дітей затишне це місце, де б вони могли поселитися, жити і відпочити від того, що вони пережили в Україні.

У Сполучених Штатах Америки існує багато колоній різних європейських народів. Існують тут окремі колонії німців, норвежців, шведів, фінів, а також колонії різних релігійних груп, як: гугенранців, гугенотів, шекерів, менонітів, духоборів, молокан, квакерів й ін. Кожна з цих національних

чи релігійних колоній має свою писану історію. На превеликий жаль, колонія українських поселенців у Норт Дакоті дотепер ще не має написаної історії. Наші люди, виховані в темряві царської Росії, завжди ставилися вороже до друкованого слова, більшість з них самі були неписьменні, а ті, що й знали грамоту, ніколи не думали про те, щоб записувати щось для майбутньої історії. Через це чимало цінного матеріялу з життя перших наших поселенців безповоротно пропало.

Випускаючи в світ оці короткі мої спогади, я не називаю їх історією, але думаю, що вони будуть корисними для майбутнього історика, який колись буде писати історію Норт Дакотського українства. У своїх споминах я коротко переповів про це, коли і звідки прийшли сюди свої люди і які причини заставили їх кинути свою рідну землю. За кілька десятків років наш народ асимілювався, але помимо цього, в їхніх потомках назавжди залишаться українські прізвиська, які свідкуватимуть, що це люди приїжджі, слов'яни. Для тих, що ніколи не бували на українській колонії в Норт Дакоті, буде цікаво прочитати оці спомини, бо ж чутка про наших поселенців широко відома по всій Америці й Канаді. Для цього, щоб дати деякий матеріял для майбутнього історика, щоб змалювати хоч в малій мірі життя наших перших поселенців у Норт Дакоті для тих наших братів і сестер, які мало про це знають, я й написав ці мої спогади.

Нехай ця скромна моя праця хоч трохи освітить історію маленької частини України на чужині. А Видавництву "Дорога Правди" складаю на цьому місці сердечну подяку за видання цієї моєї праці.

Автор

I.

ДУХОВНІ ШУКАННЯ

На початку шістьдесятих років минулого століття, зараз таки після звільнення селян від тяжкої кріпаччини, по селах і містах Київщини пройшла хвиля, так би мовити, богошукання. Люди, втомлені духовною спрагою, звільнившись від кріпаччини, почали шукати заспокоєння для своєї душі, почали шукати Бога. Вони збиралися цілими великими юрбами, залишали на якийсь час свої доми і йшли аж до Києва, щоб там помолитися, поклонитися "святим мощам" і в монастирях знайти заспокоєння своєї душевної спраги.

Найбільш побожні селяни пильнували щороку побувати в Києві. Мій батько й мати, будучи дуже відданими православної вірі, не відставали від своїх односельчан і також щороку з великою горливістю відвідували святі місця. Про свої подорожі до Києва батько часто оповідав нам, дітям, а ми залюбки слухали.

Одного разу велика група людей з нашого села йшла до Києва на свій річний відпуст, а між ними був також наш батько. Вони проходили селами, полями, лісами, горами й долинами, а поки після довгої дороги прибули до міста, то були дуже перевтомлені. Недалеко Києва, в гарному зеленому лісі стояла невелика каплиця, а в ній багато ікон, а перед кожною іконою горіли свічки. Коли наші паломники порівнялися з цією каплицею, звідтам вийшло кількох монахів і почали до них говорити:

— Коли ви йдете до Києва, щоб там поставити перед іконами свічок, пожертвувати на храм гроші, то ви це саме можете зробити отут. Для Бога не має різниці, де ви для Нього віддасте ваші жертви, головне, щоб віддали від серця. А Бог ваше серце бачить... Ось, зайдіть до нашої кап-

лиці, покладіть те, що несете до Києва. Це все-одно...

Ті монахи так вплинули на наших побожних паломників, що деякі з них віддали тут всі свої гроші, які вони несли для київських монастирів.

Приходять вони потім до Києва, а в них мало що залишилося в запасі. Не було чим розщедритися. Монахи в монастирі побачили, що наші паломники не кладуть належної суми там, де треба, почали питатися їх, яка причина. Паломники в простоті свого серця пояснили їм розказали, що вони віддали свої гроші монахам у лісі. А ті розсердилися й незадоволено казали:

— То ви віддали свої гроші отим ошуканцям, що в лісі, а сюди прийшли з порожніми руками?! То ідіть же до них, чого сюди приплентались?

І посипалися на наших паломників різні непристойні слова, а ті нічого не могли зрозуміти. Вони ж зробили так, як їм говорили, віддали, що мали, від чистого свого серця, бо думали, що то справді всеодно, що це також для Бога.

В одному місці мій батько хотів поцілувати ікону, вже простягнув голову, але монах, який тут стояв, побачив, що батько поклав перед іконою тільки кілька копійок, штовхнув його в груди і не дав поцілувати. В іншому місці мати моєї дружини також поклала кілька копійок і нахилила голову до ікони. Монашка безцеремонно відіпхнула її і та з каменем на серці вийшла з монастиря. Розуміється, такі випадки сіяли в людей зневіру до монахів, до монастирів, до самої релігії. Замість душевного задоволення, люди поверталися додому зневірені, розбиті. Там, де вони шукали заспокоєння своїх душевних потреб, вони знаходили зневагу; від тих, до кого вони йшли з відкритим, довірливим серцем, з дитячою простотою, вони отримали поштовхи. І де ж тепер вони мали шукати правди? Коли її немає в монастирях Києва, то де ж вона?

У тому самому часі по селах і хуторах Київщини ходили якісь монахи і казали людям, що вони аж з самого Єрусалиму. За невелику ціну вони продавали різні “путі спасенія”, і кожний, хто бажав, міг собі купити. Одного разу вони привезли плащаниці, ходили до найбільш заможних селян і продавали їх по 10, 15 і по 20 рублів. Вони запевнювали, що коли людину по смерті обвинути цим полотном, то вона буде спасенною й піде до раю. Мій батько, людина, що прагнула спасіння своїй душі, купив дві плащаниці, за які заплатив 30 рублів, — одну для себе, а одну для матері. Пригадую ще сьогодні, з якою побожністю він заховав це полотно, будучи певним, що тепер доля його душі запевнена.

Від того часу пройшло яких два місяці і ті самі монахи знову прибули до нашого села. Вони прийшли до нас і почали переконувати батька, щоб він заплатив ще за свічки, які день і ніч будуть горіти за нього і за маму. Монахи казали, що без тих свічок плащаниці не важні. Батько подумав, подумав, вийняв ще 25 рублів і заплатив монахам за свічки. Потім батько повів монахів до своїх сусідів, з якими він паломничав по монастирях, бо вони також прагнули спасіння своїй душі. Сусіди купували плащаниці, свічки, давали монахам гроші, хто скільки мав. І монахи від'їхали задоволені й щасливі.

Коли місцевий священик довідався, що наші люди купили собі плащаниці і свічки, сильно розгнівався на своїх парафіян. Він називав монахів циганами, пройдисвітами, ошуканцями і казав, що коли б ті гроші були дали йому, то він би молвився і ті люди були б спасені. А тепер нічого не допоможе, бо ті плащаниці на ніщо непотрібні.

Але наші люди, знаючи свого священика, не вірили йому, але більше вірили приїжджим монахам. Вони знали, що в священика появилася зависть, бо гроші, які зібрали монахи, не попали до

його рук. А він гроші дуже любив, про це знало все село.

Одного року була в нас сильна засуха. Висихала трава, пропадало на полях збіжжя і люди були в розпуці. Вони зговорилися і пішли до священика, щоб він посвятив воду і відслужив молебень за дощем. Договорилися з священиком за три рублі. Люди зібралися. Почався молебень, а за горою почувся грім. Вийшла чорна, ніби ніч, хмара і на спрагнену землю посипався великий град. Селяни в страхі просять священика, щоб він молився Богові, щоб град перестав, але священик не слухав людей. Він байдуже сказав:

— Треба заплатити три рублі.

— Ми ж заплатили, — просять люди.

— То було за дощ, а ще треба заплатити за град, — відповів священик.

Нічого не допомогло. Заплатили ще три рублі.

Ось такі події, як з продаванням “плащаниць”, молебнями за дощ і за град, усе це вносило в душі релігійних і добрих людей зневіру, тривогу і відчай. Люди ці були неписьменні, прості, але вони думали правильно й логічно і приходили до висновку, що так не повинно бути, що це не по-Божому. Але до кого ж піти за порадою, де шукати правди? На ці болючі питання вони не знаходили відповіді.

Наші люди по своїй природі справді богошукачі, вони дуже вражливі і мудрі. Для цього в глибині своєї душі вони відчували, що є деś правдива дорога до Бога, але її треба знайти. Вони приходили до гіркого досвіду і переконувалися, що всі ці монастирі, всі так звані святі місця були збудовані тільки для цього, щоб використовувати селян, а потім їх за те ще й зневажати, понижувати їхні релігійні почування. Ті монастирі зо своїм духовенством перегороджували людям дорогу до Бога, не пускали до правди. І люди, ніби безпомічна риба, билися об лід, але рятунку не було.

II.

ПРОБУДЖЕННЯ

Одного разу мій батько зустрівся зо своїм односельчанином, Петром Сипченком і, як то було завжди, розговорилися про спасіння душі. Петро Сипченко сказав моему батькові, що завтра він іде до села Чаплинки, де прості наші люди збираються до хати на Богослуження. Мій батько зацікавився, а особливо тим, коли Петро Сипченко сказав, що Богослуження відправляються без священика.

Другого дня батько пішов з Петром до Чаплинки. Прийшли вони до знайомої Петрові хати і застали там уже повно людей. Одні з них сиділи на лавках, на довгих ослонах, на долівці, інші просто стояли під стінами, — хто де міг, то й там примостився. На столі лежали книжки. Письменні селяни читали щось з книжок, пояснювали, а інші уважно слухали. Знадвору приходили нові слухачі, заповнювали всю хату, ставали в сінях, під вікнами. Після читання почали співати пісень, яких мій батько ніколи в житті ще не чув. Співали всі дружньо, надхненно й радісно. І батько потім оповідав, що ті пісні зробили на нього невимовно велике враження. Він думав, що він не в звичайній селянській хаті в Чаплинці, але в якомусь найбільшому соборі, ніби в самому небі.

Це було перше євангельське Богослуження, на якому довелося побувати моему батькові. А Богослуженням шим проводили Іван Лясоцький, Герасим Балабан та інші брати, відомі піонери великого євангельського руху в Україні.

У ті перші часи, коли в Україні розпочався євангельський рух, першим нашим піонерам треба було обробляти нерушену ще цілину, пробиватися крізь вікову темряву різних людських забобонів і пересудів, а для цього від них вимага-

лося великої тактовности, глибокої мудрости і знання Слова Божого. І, слава Богу, все це наші перші духовні провідники мали. Вони сіяли Боже зерно так, що воно не пропадало, але завжди приносило рясний плід. Вони були далекі від сучасного способу навернення людей до Бога, вони не мали кличів, що нічого не треба, а тільки прийняти Христа, як свого особистого Спасителя, бо наші люди цього не розуміли. Всі вони змалку вірували в Христа, ходили до церкви, сповідалися і виконували всі релігійні треби. Перші наші євангельські піонери знали, що коли вони бажають налити посудину новим вином, то раніш звіттам треба вилити вино старе. І вони так робили. Насамперед вони намагалися доказати людям, що почитання ікон — ідолопоклонство, а спасіння можна знайти тільки в Христі. А в ці часи кріпаччини люди були настрашені, забобонні і глибоко вірили, що ікона — то Бог. А наші піонери казали навпаки, казали, що Бога намалювати не можна, що Йому треба поклонитися в дусі і в правді. А коли людина розуміла оцей перший крок, тоді вона вчилася молитися до Бога своєю власною молитвою, молитися до Нього своїми словами так, як казало їй її серце. Після цього її навчали дальших євангельських правд. І такий християнин, коли він народжувався від Слова Божого, отримував через Євангелію сильну віру, він був крепкий як щит, його не лякали ні заслання, ні муки, ні смерть. І наше євангельське братство в Україні видало з себе чимало таких сильних мучеників, які віддали своє життя за Євангелію, за правду Христову.

Треба було починати з азбуки. Вони говорили до народу простою мовою так, як уміли. Найперше, на підставі Слова Божого, почали показувати людям, що поклоніння іконам — гріх. Потім говорили, що пиття горілки також є великим гріхом перед Богом, а для цього прочитували

багато місць зо Старого Заповіту, а також з Нового. Вони з усієї сили намагалися доказати, яке велике зло приносить алькоголь. А на ту пору по українських селах було чимало коршм, які морально розкладали наш народ, нищили щастя родинного життя. Церква ж про це не дбала, селянин міг пропити весь свій маєток, дітей своїх пустити в світ жебраками, церква православна не вважала своїм обов'язком рятувати його від п'янства.

На підставі Слова Божого і свого власного глибокого досвіду, перші наші піонери євангельсько-баптистського руху пояснювали людям, що курення тютюну є противним Богові і шкідливим для людини. Виступали також проти танців, проти непотрібних розмов, проти лайки. Одним словом підносили мораль людей до такої міри, що в селах, де були т. зв. "штудни", то православні люди відставали культурою і мораллю далеко від них і самі часто соромилися своїх слів і свого поведження. Хто з людей починав ходити на євангельські Богослуження, то найперше переставав курити, пити горілку, проклинати, лаятися, переставав ходити на весілля, на хрестини й на всякі інші зборища, які майже завжди супроводилися п'янством і розпустою. У тому, власне, і розуміли наші піонери духовне переродження.

Першим місцем розвитку на Київщині євангелізму треба рахувати село Плоське, Тарашанського повіту. Благу вістку Євангелії принесли туди двох людей, які побували на Херсонщині, а потім повернулися на Київщину. Були це Павло Цибульський і Йосип Тишкевич. Узимі 1868-го року вони збиралися для читання Слова Божого і молитви в домі Павла Цибульського. Збиралися вечорами і тайно, щоб мало хто знав. Першим євангельським співаником, з якого тоді співали наші брати, був співаник п. н. "Приношение православным христіанам". Співаник цей був виданий

у С. Петербурзі року 1864-го, мав він 96 сторінок, на яких було розміщено 94 духовних пісень. Це були ті самі пісні, які сьогодні співаються всіма євангельськими віруючими, але назва співаника “Приношение православным христианам” була дана тільки тому, що під іншою назвою влада не дозволяла видати пісень.

Духовні зібрання в Плоській продовжувалися майже цілий рік, на них іноді було присутніх 30 людей, часом менше, часом більше. Місцевий православний священник довго не знав про ці зібрання, але коли він потім довідався, то негайно повідомив про це свого благочинного. Благочинний негайно прибув до Плоського, щоб особисто розслідувати справу. Але на цю пору Павло Цибульський якраз був виїхав до Херсонської губ., а учасники вечірніх духовних зібрань нишком сиділи по хатах, і благочинний нічого не міг довідатися. Після якогось часу Павло Цибульський повернувся до Плоського і євангельські зібрання розпочалися знову, але тепер уже з більшою силою, як раніш. Прийшло Різдво. Згідно православного обряду, священник обходив дома своїх вірних і тоді виявилось, що в багатьох домах люди не хотіли цілувати хреста, входили з священником в диспути, сміливо доказували, що поклонятися іконам, цілувати хреста, як божество, — це ідолопоклонство. Ці люди довгий час відвідували євангельські зібрання в хаті Павла Цибульського, а тепер настільки були утверджені в своїй новій вірі, що вже не боялися ні священника, ні влади.

III.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Священик збагнув, що йому загрожує велика небезпека. Разом з повітовим протоєреєм вони донесли про все Київському митрополитові Арсенію. А митрополит у свою чергу доніс далі і почалися розсліди, на віруючих прийшли люті переслідування. Дня 4-го січня 1870-го року прийшов наказ від губернатора до місцевої влади негайно ув'язнити головних спричинників “ересі”. Павло Цибульський і Йосип Тишкевич були арештовані і відвезені до в'язниці.

Хоча спочатку головним пунктом, де почала проповідуватися Євангелія, було село Плоське, але пізніш уся ініціатива перейшла до села Чаплінки, і це село стало центром і матір'ю українських віруючих. У Плоському владі вдалося погасити іскру євангельської правди відразу, коли вона тільки почала там жевріти. Але в Чаплінці вони цього зробити не могли. У Чаплінці ця маленька іскра розпалилася в великий огонь, якого не могла погасити жодна сила. Ця іскра чистої євангельської науки, яку кинули між народ Іван Лясоцький і Балабан, так скоро розпалилася, що за кілька літ, згідно офіційних даних, у Чаплінці було 368 віруючих, тоді як у Плоському нараховувалося тільки 55 осіб.

У Косяківці, рідному селі Івана Лясоцького, яке було тільки 5 верстов від Чаплінки, було віруючих 180 осіб. Ті статистичні дані, розуміється, далеко не повні, бо коли, з доручення сенатора А. Половцева, була проведена ця перепись, то євангельськими віруючими записалися тільки більш сміливі, тверді в своїй вірі, готові навіть за це постраждати. Але чимало було таких, що не були утверджені в вірі, боялися переслідувань і не подавалися за віруючих. Таких сіл було дуже ба-

гато, де при переписі було, напр., 50 віруючих, але ми знали, що там їх є 75, 100, а навіть більше.

Із села Чаплінки євангельсько-баптистський рух охопив увесь Тарашанський повіт, потім перекинувся до Звенигородщини, Канівщини, розповсюдився на увесь Чигиринський і Уманський повіти.

Духовна і світська влада, побачивши, що рух цей захоплює все нові й нові міста, заметушилися. Розпочалися переслідування, які сміливо можна порівняти до переслідувань першої християнської церкви. Представники влади до безтями наповняли несвідомих селян горілкою і посиляли бити і розганяти віруючих. Провідників євангельського руху ув'язнювали і без жодного суду, без розслідження справи, висилали на Сибір.

Але ось, несподівано для всіх, появився закон від 3-го травня 1883 року, на підставі якого всі т. зв. сектанти отримали право збиратися на свої молитовні Богослуження. І що ж сталося? Тоді віруючих почали карати різними адміністраційними карами: роз'єднували родини, відбирали в батьків дітей і маєток. А в деяких місцях на Київщині, на початку 90-х років насилля над віруючими перейшло всяку міру. Віруючим було заборонено виїздити зо своєї місцевості на заробітки, навіть в деяких місцях заборонялося в означену пору виходити зо своєї хати. І життя наших братів і сестер з кожним днем ставало докраю не зносним та важким. До віруючих застосовували такі кари, яких ніяк не можна назвати адміністраційними, бо це були не кари, а справжні муки. Адміністраційними їх називали тільки тому, що їх проводила місцева влада, цебто станові пристави, волосні старшини, соцькі, десятники й ін. Наприклад, віруючих з села Снігірівки й Антонівки, Васильківського повіту, на Київщині, зимою коли на дворі стояли люті морози, виганяли далеко в степ до глибоких проваль, а там насипали

жінкам до фартухів сніг і заставляли переносити його з одного місця на друге. Мужчинам насипали снігу до полів кожухів і заставляли робити те саме. Там тримали людей від світанку до вечора, надіючись фізичним знуцанням змусити віруючих до повороту до православія. Цілий день над ними в степу стояли вартові, приставлені місцевою владою і наглядали над "працею". І так було багато днів. З ранку до вечора "працювали" ті мученики, найчесніші люди, спокійні, тихі. А вечором приганяли їх до села, ставили рядком біля волосного будинку, заставляли витягати наперед руки і тримати їх так на морозі. Потім стражники виносили з волості горілку, цигарки, підходили до віруючих і починалися нові знуцання. Один із стражників тримав когось з віруючих за голову, а другий намагався налити до уст горілки, встромлювали сигарки. А потім, назнуцавшись доволі над безборонними людьми, самі випивали горілку, розбиваючи пляшки об голови віруючих.

Уночі до хат наших братів сипалися через вікна каміння, виломлювали двері, вривалися до хат, розвалювали печі, били батьків на очах маленьких дітей... І під таким страхом віруючим треба було жити щодня, кожної хвилини.

Прийшла весна. Положення для віруючих не змінилося. Великі т. зв. ревнителі православної віри ловили на вулиці віруючих, заганяли до ріки і тримали їх там, скільки хотіли, в різний спосіб знуцаючись над ними. Влітку брали віруючих жінок і гонили їх босими по кропиві й тернині, аж поки їхні ноги не покривалися кров'ю. А навесні, коли якраз таяв сніг, а по наших селах була непроходима грязюка, тоді виганяли віруючих з їхніх хат, заставляли їти болотом здовж села, потім виганяли на поле, гнали через сусіднє село, а там ще далі, а потім казали вертатися на зад до села, зробивши круг до 50 верстов. Наші віруючі копалися в грузкому болоті, знемагали

тілом, але духом були сильні і непереможні. Вони йшли туди, куди їх гнали, а дорогою, замість нарікання, співали духовних пісень...

Коли б усе описати, що довелося пережити першим нашим віруючим в Україні, то це була б велика книга. Один Господь тільки знає всі ті муки і сльози невинних людей.

IV.

З БАТЬКІВЩИНИ НА ЧУЖИНУ

У таких важких умовах жили наші віруючі в Україні, а переважно на Київщині. Тому поставало в них питання, куди б їм переселитися, де знайти під небом таку землю, таку країну, яка б їх не переслідувала за їхню віру. Це було одиноке їхнє бажання. Наші віруючі любили свою рідну країну, любили свої села, засаджені зеленими вишневиими садами, але вони бачили, що жити їм на рідній землі не можна, що для них там місця нема. Тоді провідники евангельсько-баптистського руху, Іван Рябошапка й Михайло Ратушний звернулися до влади з проханням переселити куди-будь усіх віруючих, навіть на найгірші землі, але щоб вони були разом і мали волю збиратися і молитися Богові так, як каже їм їх сумління. На жаль, влада на це не звертала уваги. Самі ж віруючі бились як риба об лід, не знаходячи виходу з свого положення.

Жиди, які жили по наших селах, бачачи таке знущання над віруючими, жаліли їх і казали:

— Чого ж ви тут сидите? Йдьте до Америки! Там повна воля для кожної релігії і будете жити.

Але наші віруючі були людьми простими, більшість з них неграмотні, люди з сіл і не мали найменшого поняття, де є та Америка. Вони зна-

ли, що є на світі десь Турція, Австрія, Німеччина, і на тому кінчалися їхні географічні знання. Але все ж таки знайшлися такі сміливці що за порадою добрих жидів вирішили шукати тієї Америки. Знайшовся перший такий сміливець. Перемігши всякий страх, він разом з своєю родиною, навесні 1889-го року вирушив до Америки. Був це Харитон Сабарович з Канівського повіту, на Київщині. Він отримав від знайомих жидів усі вказівки, що де треба робити, куди звернутися і виїхав один в далеку дорогу.

Пробравшись через безчисленні труднощі й перепони, Харитон Сабарович нарешті опинився в Америці. Там він переконався, що в Америці дійсно існує повна релігійна воля, навіть більша, як він сподівався. Це зробило на нього дуже велике враження і він негайно написав листа до своїх братів і сестер в Україні. По наших селах пройшов рух за виїзд до нової країни, до Америки.

Незабаром зорганізувалася нова група на виїзд, також з Канівського повіту. На чолі тієї групи були Іван Яковченко, Олекса Сич та ін. Це вже була велика група.

Вони прибули до Нью-Йорку, при допомозі добрих жидів розшукали німецьких баптистів, розказали їм, хто вони, а ті допомогли їм на перших порах зорентуватися в Америці. Всіх їх відвезли з Нью-Йорку до Луїзвілля, Кентуки, де вже проживав і їх брат у Христі Харитон Сабарович. Зустріч з своїм братом була радісна й зворушлива. Поволі вони при звичаювалися до нових обставин, а незабаром усі знайшли працю в місцевих фабриках. Заробітки тоді були погані, більшість наших віруючих заробляли по 85 центів за 12-годинний робочий день. Але головне, що тут для них була повна воля, ніхто їх не турбував, ніхто не кидав камінням у їхні вікна, не забороняли їм молитися. І ця воля злагоджувала всі матеріальні труднощі, вона робила людей щасливими

завіть при скудному столі, серед матеріальних не-
достатків.

Влаштувавшись як-небудь на працю, пристосувавшись до нових обставин, наші віруючі написали до своїх братів і сестер у Київщину з порадою приїздити до Америки. І знову з України вирушила нова велика група на чолі з Федором Цимбаленком. Ця група, приїхавши до Америки, не доїхала до Луїзвілля, але якось затрималася в Філядельфії.

В Україні пішов між віруючими сильний рух за виїзд до Америки, але з виїздом треба було бути дуже обережним і діяти не дуже голосно. Влада обмежила видавання пошпортів, випускала тільки невеликими групами по 20-50 душ.

У Луїзвілле зібралася вже досить велика група наших українських віруючих. Вони почали розглядатися, почали знайомитися з американськими віруючими, але скоро переконалися, що з ними їм не подорозі. Почали відвідувати церкви американських баптистів. Англійської мови вони не розуміли, але бачили і відчували, що в американських церквах щось не так, як у них. Наприклад, підходить до наших віруючих американський проповідник, не може з ними розмовитися, але хоче щось приємного їм сказати, поділитися чимсь. І тоді виймає сигарки, в простоті свого серця дає нашим віруючим, а вони втікають від нього. І бідний американський проповідник сам не знає, чому від нього втікають оті чужі люди. Окрім курення тютюну, наші віруючі побачили в американських християн більші неприємні речі, як саме курення, а це остаточно відштовхнуло їх від американських братів. Вони перестали ходити до тутешніх церков, завжди збиралися для своїх Богослужень по хатах і там читали Слово Боже, співали духовних пісень й молилися. Головне, ніхто їх не переслідує і вони щасливі. Потім наші віруючі зустріли в Луїзвілле віруючих латишів, з яких

ми вони подружили, бо це були дійсні християни. А з України прибували все нові й нові групи, число наших віруючих росло і збільшувалося.

Спочатку тяжко було нашим господарям переходити на фабричних робітників. Колись, вдома вони були заможними господарями. Сіяли на своїх полях, жали. Привикли до тієї праці, зжилися з чорною ріллею, орючи й сіючи під веселий спів жайворонка. Але тут в Америці покищо навіть мріяти не можна було про хліборобство. Тому, розійшлися на працю до різних фабрик, жили в найнятих помешканнях, в неділю і свята збиралися на свої Богослуження і були щасливими, дякуючи за все Богові.

Наші віруючі працювали, але туга за землею, за хліборобською працею багатьом не давала спокою. Вони пішли до своїх латишських братів і питаються:

— А скажіть нам, брати, чи є тут де в Америці така земля, щоб родила пшеницю, ячмінь, овес?

Латиші їм відповіли, що мабуть в Америці такої землі ніде немає. І наші брати ще більше зажурилися. Вони пригадали, що їм так і писали ті, що перші сюди приїхали. Писали, що в Америці не сіють збіжжя, не печуть хліба, а купують у крамницях і він тут дуже дешевий. Звідкіля хліб привозиться до крамниць, — не відомо.

Згодом деякі з наших братів переселилися до штату Теннесі, а там, за посередництвом якихось агентів купили фарми, на яких плекали кукурудзу і вату. Розуміється, для наших людей це не було хліборобство, а мучення. Одного разу латиші сказали нашим братам, що у Вірджинії можна купити землю. Деякі наші брати відразу вхопилися за це, особливо ті, яким докраю вже надокучило працювати в гарячих фабриках. Тому вони вирішили поїхати туди, купити землю і попрацювати ще на ріллі. Латиші дали нашим братам адреси

і вони поїхали аж до міста Ейл. Там їх зустріли тамошні віруючі латиші, які вже заздалегідь були повідомлені про їхній приїзд. Незабаром віруючі латиші знайшли нашим братам фарми з усіма будинками та з рільничим знаряддям.

Кілька десятків родин поселилися там, почали обробляти землю і садити кукурудзу й “пінаси”. Але тому, що в нікого з них не було ні коней, ні сучасних тракторів, то орали вони одним тільки биком. Спочатку було якось ніяково нашим людям, колишнім добрим господарям в Україні, орати тепер бичком, але тоді в тій околиці було так заведено, так само орали й інші фармари. Бувало посходяться наші брати та й розмовляють між собою:

— Що ж ми скажемо нашим братам, які приїдуть до нас з України, коли вони побачуть отаку оранину биком? Як же ми перенесемо цей сором? То ж удома ми орали хорошими кіньми, залізніми плугами, а тут зійшли на одного бичка. Оце тобі й Америка!...

Попрацювали там на полях наші брати кілька років, а потім знову повернулися до міста, але тим разом уже не до Луїзвілля, а до міста Норфолк в штаті Вірджинія. Місто Норфолк було близько Ейл, там деякі наші брати мали ще свої фарми. На тих фармах деякі з наших братів працювали весь час і хоч важке було їхнє життя, але вони до міста не пішли. Напр., Антін Пилипів, приїхавши з України ще року 1893-го, поселився на фармі біля Ейл і прожив там до кінця своїх років, упокоївшись у Бозі 1945-го року. Разом з ним прожили там увесь час інші українські піонери, а це Мойсей Іващенко, Данило Підручний, Матвій Іващенко, Фесенко й багато інших.

Ті наші піонери “штундисти”, які залишили на Ейл свої фарми і почали працювати в місті Норфолку почали звіттам писати листи в Україну і кликати до себе своїх братів. І тепер з Ук-

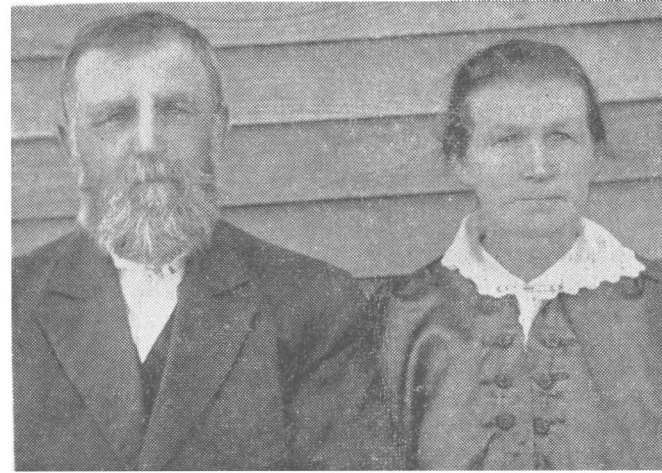
раїни попливли емігранти не в Кентуки, але до міста Норфолк. А в місті Норфолк була велика фабрика, де вироблялися дерев'яні скрині для пакування продуктів й інших товарів. Для цього фабрика потребувала багато робітників. Наші брати, рятуючись перед переслідуванням у рідному краю, великими групами прибували до Норфолк, а тут праці всім було вдоволь. Правда, робота на фабриці виробу скринь була мало поплатна, робітник отримував від 90 центів і до одного доляра за довгий робочий день. Але в ті часи по всій Америці мало де платили більше, зате ціни на продукти, які потребували купувати собі робітники, також були дешеві. Багатьом нашим братам спочатку жилося з матеріяльного боку дуже тяжко, особливо тим, що приїхали з багатьма малими дітьми, але велика воля на американській землі полекшувала гірку долю наших поселенців. Для них було найголовніше те, що тут їх ніхто не переслідує за їхню віру, вони спокійно можуть збиратися для спільного читання Слова Божого і молитви. А це для них найголовніше, бо за тим вони сюди і приїхали, того й шукали. Тодішні віруючі були так далеко від сучасного матеріялізму і наживи, як далеко небо від землі. А через це була в них сильна віра, вони палали любов'ю до Господа, любов'ю один до одного і найбільшою метою їхнього життя було те, щоб жити так, як каже Євангелія.

Переживаючи великі матеріяльні недостачі, наші брати звернулися одного разу за поміччю до зідомого російського письменника Л. Толстого. Вони не довго чекали на відповідь. Від Л. Толстого прийшла поміч в сумі 200 долярів, а це на ті часи була дуже велика сума. Ці гроші були розділені між найбільш потребуючими і окрім матеріяльної користи, вони принесли моральну користь, бо наші брати побачили і ще раз переконалися, що вони не забуті Богом і добрими людьми.

Деякі з наших братів не витримали важких умовин життя в Америці і повернулися назад в Україну. А щоб не навести на себе нових переслідувань, вони, приїхавши, негайно прийняли знову православіє. Це було дуже вигідним для тодішньої духовної влади в Україні, цебто для православної церкви. Духовна влада, на підставі свідчень поворотців, написала спеціальні довгі статті, які друкувалися в часописі "Миссионерское обозрение". У цих статтях в неприхильному тоні описувалися умовини наших поселенців в Америці, описувалося життя американських християн, робилися різні порівняння з веселим життям в Україні. Наслідки повороту кількох родин назад до рідного краю, а також відгомін статей в православному часописі були такі, що масове переселення наших людей до Америки дещо спинилося. Але воно не затихло зовсім. З Канівського і Звенигородського повітів воно продовжувалося й далі. Напр., восени 1898 року велика група наших братів, на чолі з Антоном Боковим вирушила в далеку дорогу. У цій групі були великі родини з Таращанського повіту, а особливо Іларіон Тимошенко разом з жонатими своїми синами, Федір Пустовит, Нестор Корунець, Петро Михайленко й багато інших. Ця група також їхала до міста Норфолк у Вирджинії. Провідник цієї групи, Антін Боковий, мав велику родину, а також 80-літні батько й мати. Він тільки що був випущений з в'язниці, в якій просидів за Слово Боже 8 місяців. Він їхав у далеку дорогу, але в душі були якісь сумніви і страх перед невідомою долею. У нього ж 5 душ маленьких дітей, а також старенькі батьки. Як він дасть собі раду, заробляючи по 90 центів на день? Побоювання ті були зовсім слушні, логічні, але їх перевищувала глибока віра в Божу допомогу. І з тією вірою Антін Боковий їхав до далекої нової країни, з тією вірою приїздили й інші наші брати і з ті-

єю вірою починали тут нове життя, життя піонерське, тверде і тяжке.

Накінець, нова група сіла на пароплав і відпливла від берега. Коли пароплав був уже далеко на океані, наші люди почали знайомитися з іншими подорожніми. Між іншим вони також познайомилися з одним чоловіком, який був оди-

БРАТ АНТІН БОКОВИЙ З ДРУЖИНОЮ

У 1898 році він прибув до Америки на чолі великої групи українських "штундистів"

тий "по-панськи", але говорив "по-нашаму". Виявилось, що це був німець з Херсонщини, який уже давно живе в Америці, в штаті Савт Дакота. Він оце їздив на Херсонщину відвідати своїх рідних і тепер вертається назад до Америки. Він подружив з нашими віруючими, заходив до їхніх кімнат на пароплаві і вів з ними довгі розмови. Він розпитався їх, чому вони залишають таку гарну Україну, чому їдуть до Америки, що вони там

думають робити. А наші брати все щиро і відкрито йому розповіли. Тоді він почав їм радити, щоб вони змінили свій план і не їхали до Вирджинії, а їхали в Норт Дакоту. Він казав, що в Норт Дакоті вони отримають безплатно землю, а земля там така сама, як в Україні: родить пшеницю, жито, ячмінь, овес... Він радив їм їхати з ним спочатку до Савт Дакоти, там перезимувати, а навесні вони зможуть набути собі коні, вози і їхати до Норт Дакоти. Там вони одержать наділи землі, які запишуться на них в державних урядах і це буде їхньою власністю навіки. Він пояснив нашим людям, що вони, німці, отримали для себе дармо землю в Савт Дакоті, але це було давно і тепер землі там дармо не дають, але дають її в Норт Дакоті. І щодня цей новий знайомий приходив до наших людей, оповідав про життя німців у Дакоті, намовляв і радив не їхати до міста на фабричну працю, а їхати на фарми.

Багато з наших емігрантів, слухаючи його оповідання, вирішили їхати з ним, інші ж боялися, не довіряли чужій людині, щоб не помилитися. Деякі мали в Вирджинії своїх родичів, близьких, знайомих, а тому не хотіли міняти свого плану.

Подорож пароплавом продовжувалася довгих 17 днів. Багато подорожніх хворіли морською хворобою, але кріпилися тим, що з кожним днем вони ближче і ближче до нових берегів. Накінець прибули до м. Балтиморе, а звідси мали роз'їздитися до своїх вибраних місць, — одні до Вирджинії, одні до Савт Дакоти. Перед тим, як роз'їхатися, вони порадилися й умовилися так: ті, що їдуть до Савт Дакоти, добре там роздивляться, якщо земля там добра, можна буде на ній жити, то щоб негайно дали знати своїм братам у Вирджинії. А коли там буде важко влаштуватися на землі, тоді також нехай негайно пишуть своїм братам до Вирджинії, а після того якось спільно будуть виробляти план, щоб разом десь шукати

поселення, разом жити. Порадившись так, наші брати розпрощалися в Балтиморе і роз'їхалися в різні протилежні сторони.

Приїхавши до Вирджинії, розповіли тутешнім своїм братам, що з багатьма своїми братами вони розлучилися і тамті поїхали до якоїсь Дакоти. Де була ця Дакота, вони не знали, що це була за країна, вони не мали найменшого поняття. Але вони тривожилися за своїх братів і сестер, бо боялися, щоб з ними не сталося щось поганого, щоб вони не стали жертвою якогось обману. Спитавшись місцевих американців, де то буде Савт Дакота, вони довідалися, що вона десь далеко, що там дуже сильні морози, у травні місяці ще замерзає в криницях вода, а про зиму то нема що й казати. І ще більш зажурилися наші люди про долю своїх братів і сестер. Журилося, але нічого не могли їм допомогти. Розлука сталася і тепер того завернути було не можна.

За якийсь час прийшли перші вістки від тих, що були в Дакоті. Наші брати писали, що цей новий знайомий німець їх не ошукав. Все те, що він говорив, було правдою. Коли вони туди приїхали, їх дуже радо й тепло зустріли німецькі колоністи. Вони допомогли їм влаштуватися на новому місці, всі вони живі та здорові, а тепер чекають весни, щоб виїхати до Норт Дакоти. Вони закликали своїх братів у Вирджинії приїздити до них, щоб звідтам разом виїхати на поселення до Норт Дакоти і тим самим дійти до давньої мети, — жити разом і працювати разом.

Брати з Савт Дакоти писали такі листи не тільки до Вирджинії, але писали також в Україну, заохочуючи своїх рідних і знайомих їхати до Америки. Брати в Україні отримали вказівки, вироблений план, напрямок і адрес, куди вони мають їхати. Зібралася велика група віруючих. Усі вони тепер мали одну мету — Норт Дакоту,

місто Гарвей, де, за листами їхніх братів, дармо давалася земля.

Прийшла чудова весна. Віруючі з Вирджинії прибули до своїх братів у Савт Дакоті і всі разом почали приготуватися в дорогу. Зібралася велика група, бо з Вирджинії приїхали не тільки ті, що приїхали туди минулої осені, але й ті, що приїхали давно і прожили там по 5 і по більше років. Тепер вони всі збиралися в одну родину, велику родину, щоб шукати тієї незнайомої Норт Дакоти, тієї вимріяної, ніби обіцяної землі.

За порадою добрих своїх приятелів німців, наші віруючі купували коні, вози, а на возах розтягали намети. Тоді можна було купити намети, бо вони навмисне вироблялися для переселенців. Треба було тільки належно розпустити, прив'язати до драбини і велика буда готова. Під такою будою можна було знайти захист від дощу і від сонця, а також від комарів.

Для дороги все було готове. На возах сиділи жінки з дітьми, були вже запряжені коні, приготовлені харчі для далекої дороги. Сердечно і широко розпрощалися наші переселенці з новими своїми німецькими приятелями, поплакали ще разом на прощання, помолилися і вирушили довгою валкою в далеку путь. Білили на сонці намети, скрипіли вози, порскали коні і валка наших “штундистів” посувалася все далі й далі. Коли приходив вечір, подорожні розташовувалися десь над річкою або під якими кущами на спочинок, розпрягали коней, клали огонь і варили вечерю. По наметах плакали малі діти, втомлені довгою невідною дорогою.

Другого дня, як тільки сонце підносилося над обрієм, наші піонери приводили до возів коней, лаштували упряж, поправляли вози, а жінки готували сніданок. І довга валка вирушала в дальшу дорогу... В Україні вони не такою бачили вимріяну оту Америку.

V.

НА НОВІЙ БАТЬКІВЩИНІ

Наші поселенці виїхали з місцевості в Савт Дакота, яка лежить в розі на полуденний схід, біля містечка Триппе, недалеко більшого вже міста Митчела. Тепер їх путь вела до міста Гарвей у Норт Дакоті. Там вони думали затриматися, а звідтам вислати свою експедицію далі на захід в пошукуванні принагідної для поселення землі.

Після довгої подорожі, яка продовжувалася три тижні, вони прибули до Норт Дакоти і великим табором возів розложилися біля міста Гарвей. Відразу там вони зустріли людей, що говорили “по-нашому”. Були це також німці з Херсонщини. Ті німці з Херсонщини сказали нашим людям, що тут в Гарвей є трое наших людей, які живуть тут уже по 6 років. І виявилось, що це дійсно були люди з України. Був це Андрій Корол, одинокий чоловік і дві родині — Федір Миколаус і його рідний брат Олексій. Не дивлячись на те, що прізвище “Миколаус” схоже на чуже прізвище, але це був наш чоловік. Батьки його колись утікли від панщини з України до Румунії, а звідтам переїхали до Америки. Можливо, колись вони називалися Миколаєнки, але тепер були Миколауси. Отже, не тільки тепер, але й колись деякі наші люди соромилися і своєї мови, і свого походження, а тому “американізувалися” як тільки могли.

Зустрівшись з цими людьми, новоприбулі мали вже першу опору, отримали від них потрібні поради, як треба розпочинати справу, щоб якось влаштуватися на поселення.

Незабаром вони довідалися, що незаселені ще землі знаходяться на захід, яких тридцять миль від міста Гарвей. Для того, щоб знайти і відміряти ту землю, треба було шукати такого чоло-

віка, щоб знайшов числа наділів, треба було мати землеміра, щоб поділив наділи. Треба було належно все оформити, а ця справа на тодішні часи не була легка.

Накінець наші брати знайшли показника, поїхали з ним, відмірили собі землю, яку бажали, позначили, а потім, повернувшись до міста, записали в державному бюро на себе свої наділи. Все пішло якнайкраще і наші піонери були задоволені, що нарешті, по багатьох зусиллях вони отримали свою землю, вони всі разом і тепер будуть господарити, як колись у себе в Україні.

Земля, яку отримали наші брати, від сотворення світу ще не оралася і не засівалася. Вона була покрита сухою травою, якимсь хабаззям, якого також ніхто ніколи не косив, ніхто ним не цікавився. Кожного літа ті дикі простори покривалися буйною зеленню, а потім трава сохла, зимою лежала під снігом, а навесні росла свіжа. У траві зрідка валялося виляняле від сонця каміння, заглиблене трохи в землю. Тепер та земля вся була помірена на рівні наділи по 160 акрів. На неї прибули люди, які почнуть піднімати нерушену від віків цілину і вирощувати хліб для себе і для інших. Земля, хоч помірена, але на ній немає жодних меж, а тільки на рогах наділів вкопані в землю камінці з вирізьбленими на них знаками і числами наділу. Часом ті камінці були так далеко одні від одних, що треба було їх довго шукати. Але, знайшовши одного камінця, треба було йти за вказівкою компасу до другого і таким чином шукати свого наділу.

Коли вся земля була розділена, нові поселенці вирушили з міста і під чистим небом розтаборились кожний на своєму наділові. Якраз в той час пішли дощі і наші люди змушені були цілими днями ховатися під возами або в палатках. Згодом дощі перестали і поселенці, ніби бджоли, кинулися до праці. Насамперед кожна родина на-

магалася, щоб побудувати якусь хату. У більшості з них не було грошей, а ліс був за яких 50 миль, але й у ньому також не було дерева придатного для будови. Тоді люди почали копати землянки. Копали в землі ями, зверху клали колоди якогось дерева, а потім накладали різного пруття, яке росло по низинах, потім прикривали все сіном, а тоді землею. І напочатку була така "хата". Всередині накладали багато сухої трави, яку збирали на степу і спати було справді дуже добре і вигідно. У таких землянках часто появлялися невеликі гадюки, які лякали мешканців, але потім виявилось, що ті гадюки були не шкідливі. Люди готовили собі їжу під відкритим небом, на чистому полі. Просто отак клали два камінці, на них ставили посудину з водою, а під посудиною палили суху траву і так варили їжу. Пожива тоді була проста, не вибаглива, як казали наші люди: "Галушки з водою, або вода з галушками". Потім будували при землянці примітивні печі з каміння, обліплювали глиною і в них почали пекти хліб. З міста стали привозити оселедці сироп і каву. Хліб уже був свій. Харчі завжди були однакові на сніданок, на обід і на вечерю, не було якихось відмін і не було вибору.

В таких землянках і таким примітивним життям прожили наші люди цілий рік. За цей рік вони довідалися, що за 17 миль від них лежить велике озеро, а в ньому багато різної риби. Поїхали наші брати туди, наловили риби, привезли, розділили між собою і від того часу завжди їздили до озера за рибою.

Багато наших віруючих, що тоді вже жили в деяких містах Америки, як у Норфолк та Філадельфії, почувши про те, що в Норт Дакоті так багато їхніх братів, другої весни прибули й собі туди, щоб подивитися як то вони там живуть. Приїхавши, ті брати не злякалися землянок і дуже примітивного життя нових поселенців. Вони

негайно вибрали собі наділи землі, пішли за яких 70 миль до старих фермерів, купили коні, вози і гочали й собі копати землянки біля своїх людей. За кілька днів на недавній ще пустелі, заснувала-ся велика колонія наших віруючих.

Не довго жили наші люди в земляних норах. Вони почали виходити з своїх землянок наверх, на простір. Придбали собі плуги й почали в найбільш низьких місцях орати землю. Земля була рівна, трохи водниста і перші скиби були тверді й рівномірні. Дрібне коріння трави тримало землю щільно й не давало їй розсипатися. Поселенці розрізували до потрібної їм міри ці скиби і почали будувати з них хати. Складали скиби рівно одна біля одної, клали здовж і поперек і так робили стіни. Наверху клали дошки, які привозили з міста, потім стіни пильно обстругували лопатою і мастили глиною, яку добували на своїх наділах. Така хата була, хоч не така, як треба, але дадеко краща за землянку. Стіни всередині білили вапном, а долівку глиною. Часом такі хати будували досить великі і всередині розділювали на кілька кімнат. Зимою, навіть в часі сильних морозів у такій хаті було тепло і не треба було багато палити в печі. Не тільки хати будували таким способом, а будували також хліви та інші будинки. Будова так продовжувалася ціле літо 1899-го року. Городів цієї весни не обробляли, бо люди приїхали сюди вже пізно і не було коли щось садити. Все ж таки деякі попробували завести городи і посадити на них різне насіння, привезене з собою з України. І хоча весна була вже пізня, але на городах усе зійшло, а потім усе дозріло. Однак того, що люди зібрали з городів було дуже мало, а купити городини не було де і не було за що. У близькому місті були крамниці, але в них не було під dostatком потрібних продуктів, а був тільки сироп, оселедці, цукор, мука і кава. За яких 50 миль було ще од-

не містечко, де можна було купити все потрібне, але щоб поїхати туди, треба було мати гроші, а з наших поселенців ніхто їх не мав.

Минуло літо і прийшла осінь. Наші поселенці, особливо ті, що здібні були до праці, залишили свої хати і розбрелися по всій околиці на заробітки при жнивах. Пішли від своєї колонії за 40-50 миль, попрацювали цілу осінь в старих фермерів і добре заробили. На зиму повернулися до своїх хат, привезли різних продуктів, деякі купили корів, купили потрібної одежі. Тепер були готові зустріти зиму з лютими дакотськими морозами.

На протязі літа ще багато віруючих родин прибули з України і доповнили число нових поселенців. Ті нові родини отримали свої земельні наділи, але не встигли побудувати собі хат, а тому поселилися між своїми людьми хто де міг і чекали весни, щоб будувати собі своє житло.

Треба зазначити, що будову будинків з дерня наші люди запозичили в Норт Дакоті від давніх тутешніх мешканців. Німці будували такі хати, але назовні, а також всередині мастили стіни глиною або вапном і вони були подібні на справжню стіну. Зате норвежці, яких тут було до 55%, а також шведи й голяндці будували такі самі хати, але ніколи нічим не мастили стін, і земля завжди сипалася їм за ковніри. Наші ж люди більш взорувалися на німців і хати перших наших піонерів були чепурні, подібні до хат, які вони мали в Україні.

Навесні 1899-го року наші віруючі мали вже заселений простір на 18 миль довжини і 10 миль ширини. Це було селище земляних хат, ніби один великий табір.

Наші “штундисти” дбали не тільки про свій матеріальний добробут, але щиро дбали і про те, щоб у турботах земних не забути, хто вони, щоб не погасла їх віра, щоб не охолола любов. Тому,

як тільки викопали свої перші землянки, як тільки побудували перші хати, то насамперед почали збиратися на свої молитовні Богослуження. І як було їм тепер добре і радісно на душі! Свобідно збиралися, голосно співали, проповідували і ніхто їх не переслідував, ніхто за ними не стежив, не доносив владі. Для своїх Богослужень збиралися по хатах, завжди в когось іншого. Бувало, при кінці такого зібрання встає хтось з братів і питає:

— А де буде слідуюче зібрання?

І тоді нараз відзивалося кілька голосів:

— До мене... Прошу до мене...

Потім усі радилися, вибирали місце і оголошували, куди треба приходити на другу неділю.

Богослуження наших віруючих тоді були далеко не такі, як сучасні наші Богослуження. Були не такі ані своєю формою, ані своїм змістом. Проповідували старші брати, ті самі, що проповідували в Україні. Співали тих самих пісень, що й удома, бо попривозили з собою співаники, але найбільше співали з пам'яті...

Пізно восени наплив нових емігрантів припинився. Це було не тільки тепер, але завжди, бо емігранти найбільше приїздили тоді, як було тепло, починаючи з березня аж по листопад. Коли ж прийшла весна 1900-го року, наші емігранти, ніби бджоли, заметушилися знову. В Україні зорганізовувалися цілі групи наших людей, що готові були їхати до Америки. Переселення це почалося раною весною і продовжувалося ціле літо аж до осені. Наша колонія поповнилася новими людьми, збільшилася свіжими землянками, євангельські Богослуження також збільшилися і віруючі не могли зміститися в якійсь хаті для молитви. Їх тепер було багато, а наші хати були невеликі, побудовані тільки для однієї родини.

VI.

ГОЛОД

Цього року наших поселенців, як старших так і новоприбулих зустріло на американській землі велике непередбачене горе. Весна прийшла і не принесла з собою ні одного дощу. Посіяне збіжжя зійшло, зазеленіло, а потім було випалене спекою. Посохла вся трава, а також городина, бо дощу не було всю весну і аж до місяця вересня. Деякі з наших братів довідалися, що на схід за яких 100 миль проходили дощі, був якийсь урожай, а тому подалися туди на заробітки. Попрацювали там усі жнива, заробили по яких 40-50 доларів і повернулися додому. Це не велика сума грошей, але на той час можна було за них багато-чого купити.

Прийшла зима. У багатьох родинях не було ні грошей, ні жодних харчових продуктів. А навколо, навіть за сотні миль, не було ніде заробітків. Деякі родини мали корів, але таких було не багато. Більшість людей не мали ні корови, не мали муки на хліб. І на новій землі до наших людей завітав справжній голод. Діти, бувало, встають рано і просять матері їсти. А мати, поєдаючи подушками й ряднами вікна, щоб зробити в хаті темно, присяєде зажурена біля дітей і приговорює:

— Спійте, діти, дивіться, ще ніч...

А надворі давно день. Сонце піднялося високо. Голодні діти не можуть спати, встають, плачуть, а з ними плаче мати. А на додаток до голоду надворі стояли люті морози, дули холодні вітри і снігом замітали убогі хати наших поселенців.

Того часу, коли наші люди почали тут поселюватися, то біля залізниці почало засновуватися місто Балфор, яке було від нашої коло-

нії біля 12 миль, а для інших поселенців було ближче. В Америці ж того часу був такий звичай, що коли десь будувалося нове місто, то насамперед приїздив туди лікар і кореспондент якоїсь газети. Лікар, звичайно, лікував людей, а кореспондент через свою газету інформував усю Америку про життя-буття нового міста. Приїхав такий кореспондент і до міста Балфор. І хтось доніс йому про важке положення в нашій колонії. Тоді кореспондент Кавл негайно приїхав, щоб самому побачити життя наших людей. Приїхав, обійшов хати, бідні землянки, побачив і жахнувся. Він побачив те, чого не може бути в Америці, він побачив, що наші люди переживали справжній голод і коли їх так залишити, вони можуть вигинути за зиму.

Кореспондент Кавл повернувся до свого міста і почав діяти, щоб допомогти нашим людям. Він описав наше положення в газетах, а також, будучи баптистом, повідомив у Міннеаполісі велику баптистську місію, що “в Норт Дакоті терпить від голоду велика російська баптистська колонія”. На ту пору слово “Україна” було невідоме не тільки нам, смертним людям, але невідоме було й американським редакторам. Тому, нашу колонію називали “російською” хоча між нами не було справжніх росіян.

Старання шляхетного цього кореспондента незабаром принесли свої добрі наслідки. Не пройшло і двох тижнів від цього, як до Балфору з Міннеаполісу приїхали цілі вагони одержуваної їжі, муки й багато всяких харчових продуктів. Прибув на нашу колонію післанець сказати, щоб люди йшли і одержували поміч. Це була незабутня зворушлива картина! Таку картину може створити тільки Євангелія, яка всіх людей робить братами. Ось наші люди приїхали до чужої країни, здається нікому не потрібні, забуті всім світом, завжди переслідувані, завжди бідні. Але ось знайшовся не-

знайомий кореспондент, він побачив наше велике горе і затрубив у тривогу. І чужі, незнані нам люди прислали цілі вагони всього, що тільки було потрібне. Оце віра і діла!

Почувши радісну вістку про поміч, наші люди, як один рухнули до Балфору на станцію. А там стояли довгі грузові вагони, заметені снігом. Відкрили і люди не вірять собі, чи це сон чи дійсність. Стоять, дивляться, а на очах багатьох рясніють сльози. У вагонах повно муки, м'яса, цукру, хліба, різної одержуваної, усього, що тільки треба бідним голодним людям. Наші поселенці почали виносити, складати на сані, хто не мав своїх саней, клав на чужі, а вдома вже будуть ділитися. Відїхали сані, поскидали все на колонії, повернулися знову, бо ще й десятої долі не забрали того, що тут є. Відчинили другі вагони, а там нові коробки ковбас, солонини, кави, чаю, різні консерви, риба, овочі, багато-багато всього. Знову наші люди накладали на сані і задоволені везли до своєї колонії.

Ця подія нагадувала нам подію з життя жидівського народу, коли Сирійський цар Венадад оточив Самарію і в країні запанував великий голод. Люди їли все, що було в них під рукою, але на другий день отримали з Божої ласки все потрібне і голод минув. Так і тут. Учора ще по наших землянках і хатах було чути плач голодних дітей, а сьогодні вся колонія на довгі місяці забезпечена харчами.

І хоча наші поселенці були всі віруючі ще з рідного краю, знали слово Боже, розуміли, що правда, а що гріх, але при отриманні тієї помічі деякі допустили гріх до свого серця, а особливо багатші люди. Замість того, щоб дати перше місце найбіднішим, вони прибули з своїми саньми до вагонів і почали насамперед брати все собі. А дійсно бідні стояли й тільки дивилися, не знаючи, що робити. Таких, що все бажали за-

гребсти собі, розуміється, було не багато, але зроблене кількома особами нехристиянське діло великою чорною плямою впало на всю нашу колонію.

Коли американські добрі віруючі забезпечили усіх наших людей продуктами на цілу зиму, а одежою на багато літ, тоді одного дня приїхав на молитовне Богослуження кореспондент Кавл і мав промову до наших людей. У своїй мові він ганьбив тих, які нечесно повели себе при поділі продуктів і деяким прийшлося червоніти за своє поведження. Говорив, звичайно, по-англійськи, але в нас були вже люди, які перекладали його слова. Будучи молодим ще юнаком, я був присутнім на цьому Богослуженні й мені також було соромно за своїх одновірців, що вони при першій спробі не видержали рівноваги і так нечесно повели себе. Після цього Богослуження у нас відбувалися братні наради, брати одні одних докоряли, напоумляли, каюлися, винні визнавали свої помилки, молилися.

Отримавши таку велику поміч від американських віруючих, наші поселенці щасливо перезимували, а весною 1901-го року вийшли на поля до праці. Зорали свої наділи і засіяли вівсом, а також льном. На початку червня пішли теплі дощі, полили поля, все почало буйно рости. Була чудова погода і приносила надію на багатий урожай. Зазеленіли також городи, засаджені дбайливими руками наших господинь. Насіння для городів наші люди привезли з собою з України, привезли також насіння різних квітів. Тому біля хат, біля землянок незабаром зацвіли наші українські квітки, чудово пахли, глибоко нагадуючи нашим людям про рідний їхній край, який залишився далеко за океаном. Треба при тому сказати, що, приїхавши до Америки, наші люди довгі роки гірко тужили за своїм краєм, за вишневими своїми садами, за всім тим, чим вони удома жили і

чого тут за свічкою не можна було знайти. Наприклад, новий поселенець на американській землі не міг привикнути до того, щоб йому не співав жайворонок, коли він оре своє поле. Він тужив за ластівкою, яка колись кожної весни прилітала до його стодоли і ліпила під стріхою своє гніздо. Тоді він знав, що пора сіяти ячмінь, сади-

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ "ШТУНДИСТИ", ЩО ПРИЇХАЛИ ДО АМЕРИКИ

Зліва направо: Іван Сипченко, Гаврило Кузенний, Іван Юхимів і Юхим Сич

ти картоплю, бо коли вже є ластівки, тоді правда вже весна. Нашим поселенцям було сумно, що на їхніх хатах немає цього безжурного вісника весни, буселя, а вже ніяк вони не могли привикнути до того, що теплого травневого вечора не лунає дзвінкий голос соловейка. Тому,

люди тяжко сумували, жінки часто плакали, але поволі забували за минуле, бо воля, яку вони знайшли в Америці, свобода для їхньої віри покривала всі інші недостачі. І наші люди згадували свою Україну, носили в серці тугу за її чудовою природою, а одночасно дякували Богові за Америку, яка прийняла їх і дала їм землю і працю.

Восени цього року ми зібрали багатий урожай, а ціна на збіжжя була добра, а особливо на льон. Поселенці піднесли голови, підбадьорилися. Купили собі машини до обрібки поля, запаслися іншим потрібним інвентарем. Правда, тоді так само, як і тепер, люди не платили готівкою за машину, але сплачували ратами.

З України приїздили нові поселенці, брали свої наділи і посувалися все далі й далі на захід. Таким чином до 1903-го року наша колонія побільшилася до великих розмірів і простягнулася довжиною на 50 миль. Тепер усі наші віруючі не могли сходитися на свої Богослуження в одне місце, бо було дуже далеко, а також не було такого будинку, щоб помістилося стільки людей. Брати зійшлися, порадилися і вирішили відкрити Богослуження в різних місцях колонії. І тепер було в нас аж п'ять зібрань. Люди їздили туди, де кому було ближче. На кожному зібранні були брати, які проповідували Слово Боже, проводили Богослуження. Коли ж відбувалася якась більша врочистість, тоді всі з'їздилися до одного місця. Літом зібрання робили часто надворі, бо ж не мали ще будинку, щоб змістив усіх людей.

Колонія більшала, посувалася все далі на захід, а тим самим далі відходила від залізної дороги, від станції, де було кілька крамниць, пошта й елеватор для зерна. Для багатьох наших поселенців було дуже незручно тепер, бо треба було їхати за продуктами по 35 миль і далі. І люди почали думати про те, щоб мати на своїй колонії свої крамниці і все інше потрібне для життя. По-

тім це все прийшло, але не так легко, бо ж наші люди з діда прадіда хлібороби і торгівля ніяк не вдавалася їм.

VII.

ПОЧАТКИ ДОБРОБУТУ

Після 1900-го року були добрі урожаї кількох років. Наші поселенці збирали рясні овочі своєї праці, могли б добре зажити, розбагатіти, але спочатку так не сталося, бо більшість з них мали великі довги за різні машини, які брали на сплати. Багато тих бідних довжників так були обтяжені сплатами та різними вексями, що ніяк не могли вийти із землянок і збудувати собі якусь пристойнішу хату. Зберуть, бувало, врожай, змолотять, продадуть, розплатяться за машини і нічого не залишається. Чекають других жнив і знову те саме. Більшість наших людей були неписьменні, по-англійськи не могли нічого розібрати, а через те знайшлося чимало ошуканців по різних компаніях, що коштом тяжкої праці наших братів наживали собі маетки. Було безліч випадків, коли наш новий поселенець, зібравши трохи грошей, заніс до компанії, заплатив свій довг, отримав назад підписаного свого векселя, а за якийсь час знову одержував повідомлення платити. Тоді він ішов до компанії, сперечався, доказував, що ж він заплатив, але нічого не помагало. Йому не видавали "ресіту", або він подер виплаченого свого векселя, а потім мусів ще раз глатити. Бували випадки, що різні такі ошуканці підробляли фальшиві підписи на вексях, а наші люди часто не знали, куди звернутися за поміччю, були безрадні і безсилі. І так у вільній Америці були такі, що рятували наших людей від голодо-

вої смерті, але були також одиниці, що готові були взяти з нашого брата останню сорочку. Правда, таких було не багато і держава їх не підтримувала. Треба було тільки знати, куди звернутися за порадою і за поміччю.

Пригадую, ніби це було вчора, один випадок з нашим українцем Тарасом Погоремом. Прийшов він, бідолаха, до мене та й просить піти з ним до банку, бо жадають від нього заплатити аж 420 доларів, які він уже давно заплатив. Сам він по-англійськи не вмів, і я поїхав, щоб переговорити за нього до банку. Прийшли ми до банку, а там сидить тільки сам начальник. Я пояснив йому всю справу, сказав, що оцей чоловік заплатив гроші, а тепер з нього вдруге вимагають. Начальник подивився на мене, та й каже:

— А поквітовання він має, що гроші заплачені?

— Немає жодного поквітовання, — відповідаю я, — бо ж ви казали, що пришлете йому поквітовання поштою і не прислали.

Начальник розсердився, не хотів більш нічого говорити і сказав, що віддає справу до суду. Бідний брат Тарас, почувши це, так перелякався суду, що відразу погодився заплатити гроші. Казав, що має тепер 200 доларів, а решту заплатити за тиждень, як продасть останнє зерно. Справа була погана, Тарас заплатив гроші, не мав жодних поквітовань, а також жодних свідків. Я довідався від Тараса, що він не платив готівкою, а платив “джеками”, себто чеками, які він отримував за пшеницю. Від того я зрадив, бо була ще надія врятувати Тараса. Ми вийшли з банку, пішли до адвоката і все йому розказали. Адвокат зараз таки пішов з нами до банку, погрозив начальнику і шей віддав Тарасові підписані його векселі. Обійшлося тільки тим, що заплатили адвокатові п'ять доларів. Отаких випадків було десятки й

сотки. Хто не мав сумління і не мав у серці Бога, то наживався з наших бідних людей.

Бували потім і такі випадки, що чоловік купує добре поле, а агент робить документи на іншу землю, на гори, на якісь яри, долини. Бідний наш поселенець купує наділ, платить гроші, дістає на руки документ і починає будуватися. І коли саме заклав основи будинків, приїздить власник тієї землі й питає, хто йому казав тут будуватися. Наш чоловік показує документи на куплену землю, а той, подивившись, співчутливо киває головою, показує йому недалеку гору й каже:

— Он твоя земля, яку ти купив. На неї ти маєш зроблені документи.

У таких випадках не міг потім допомогти жодний адвокат.

Бували знову випадки, коли фармер, позичаючи в банку гроші в сумі 500 доларів, записував на банк свою ферму вартості чотири тисячі доларів чи й більше. Документи ж отримував на руки, що він продає свою ферму за 500 доларів. Подібних випадків були довгі сотні. Вони зруйнували багатьох наших людей, які потім покидали свої ферми, залишали нашу колонію і виїздили до других місць. Багато з них поїхали на поселення до Канади.

Треба зазначити, що всі ті “банки”, усі ці компанійні агенти появлялися в нас тільки на короткий час. Приїде отакий ошуканець, відкриє свій власний “банк”, ограбить наших людей, а потім десь дівається, а з “банку” не залишається ні сліду, ні місця.

Недавно я зустрівся з одним ще живим п'онером, який пам'ятає всі минулі сумні події. Оповідав він мені, що оце недавно, по 40 роках, він несподівано зустрів старого якогось американця і при розмові з ним виявилось, що він також

мав колись в нашому місті свого “банка”. Цей наш піонер питається його:

— То розкажіть же як це ви 50 років тому підписували російськими буквами векслі? Те вже давно минуло, тепер можете розказати.

Старий американець розсміявся та й каже:

— Брали старого підписаного векселя, підкладали під нього чистого, а по підпису водили чимсь острим, щоб на чистому векселі залишився знак. Тоді писали по цьому знаку правдивим чорнилом...

Цей старенький американець признався також, що коли наші люди привозили до елеватора свою пшеницю, то він, разом з своїми приятелями, крали з кожного воза по кілька бушлів. Бували випадки, що з деяких возів крали по 15 бушлів. Коли і скільки вдалося.

Такі були колись сумні й трагічні роки. Від того часу минуло 50 років, усі ті перші піонери, всі ті страждальці наші давно повмирали, а їхні діти вирости на американській землі, покінчали різні вищі школи, університети, вони знають всі закони своєї країни Америки і тепер їх ніхто не ошукає. Та й тепер і банки не такі, як колись, за всім пильно стежить держава, в банках працюють люди чесні, привітні. Минуле життя відійшло в забуття, пропало так, як дим, не залишивши й сліда по собі.

У часі російсько-японської війни ціна на пшеницю піднеслася догори, врожаї були гарні і наші люди почали жити в достачах. Деякі розбагатіли. Побудували модерні на ту пору хати, купили все домашнє устаткування, придбали нові господарчі машини, побудували стодоли, комори. До того часу всі їздили тяжкими возами, але тепер купили легкі брички.

І ось тепер змінилися часи, пропали землянки, відійшли в забуття звичайні плуги, рала, борони. Тільки на городах росли такі самі квітки, привезе-

ні з рідного краю і нагадували нашим людям про їхню землю, про рідну Україну.

Колонія наша щороку ставала більшою. Недалеко були фарми інших народів, але вони бачили “наступ” наших поселенців на свою землю, бачили, що тут росте сила нашого народу, то продавали свої наділи, а самі виїздили далі. А наші люди купували нові землі, посувалися далі й далі. Тепер як далеко кинути оком, скрізь наші поселенці, своя мова, свої Богослуження, свої звичаї. На колонії було вже кілька шкіл, в яких навчалися наші діти. Деякі з них пішли вже до вищих шкіл, до каледжів.

У 1906 році здовж нашої колонії проклали залізницю, а також побудували кілька міст. Перше місто — Київ, воно було побудоване на схід від нашої колонії, а залізна дорога вела зо сходу на захід. Українські поселенці тужили за своєю батьківщиною, а тому в пам'ять столиці України Києва, назвали своє місто і на американській землі. Тут у всіх відношеннях була воля, а тому люди свої міста називали, як хотіли. Друге місто було Догден, але його потім назвали Бютт. Назва цього міста також мала своє значення і походила з давно-минулих часів. Різні записані й незаписані перекази казали, що колись у горах, які протяглися біля міста Догден-Бютт, жили ковбої, які тримали багато собак і жили в гірських печерах, рятуючись від вовків й індіан. Одна з тих гір називалася колись Догден-Бютт. Тепер наші поселенці вважали, що слово “Догден” брєнить якось незручно, відкинули його, і залишилося тільки слово “Бютт”, яким і дотепер називається одне з наших міст. Нова ця назва прийшла аж у 1920 році.

Третє місто називалося Руссо. Чому воно так було назване, годі мені сказати. Можливо в пам'ять Жан-Жак Руссо, а може від того, що тут поселилося багато “русских” людей. З одного бо-

ку від Руссо простягається, широка на 12 миль наша колонія, там колись, до проведення залізнодорожної лінії, була заснована нашим братом Харитоном Сабаровичем, пошта. Розуміється, тодішня пошта була далека до сучасної пошти: лежало на полицині кільканадцять значків поштових, пляшчинка клею, ще якісь там поштові приладдя, ну і печатка, якою вміло орудував наш піонер, Харитон Сабарович. Але яка та пошта не була, завжди туди приходили зо станції мішки з листами, з газетами, з книжками і увага всієї нашої колонії була звернена туди. Брат Харитон Сабарович був ніби якийсь посередник, зв'язковий, через якого ми мали сполуку з усією Америкою, а особливо з далекою своєю Батьківщиною. Ця пошта потім була перенесена до міста Руссо і мала назву Грейстон. Брат Сабарович прожив у Норт Дакоті не довго, всього п'ять років, а потім переїхав до Вирджинії, де й дожив своїх останніх років. Був одним з перших піонерів українських "штундистів", які приїхали до Сполучених Штатів Північної Америки.

Четверте місто було назване Макс, а назву цю дав основоположник цього міста, якийсь чужинець, назвавши його на пам'ятку свого сина Мекса. Кругом цього міста жило дуже багато нашого народу. Це були переважно колишні мешканці Косяківки, — центру українського баптизму в Україні. Місто Макс і тепер є другим після Бютта найбільшим містом нашої колонії.

У всіх цих містах, які лежали в центрі українського населення, різними торговцями були найбільше німці, виходці з Росії, жида і норвежці. Було трохи й наших людей, але в порівнянні з іншими, то таки зовсім мало. Наші люди любили ріллю, а тому найбільше пильнували свого хліборобства. З кожним роком ошуканств на колонії ставало менше й менше. Були рідкі випадки, що й далі ошукували наших людей при про-

дажі зерна, бо не всі наші люди розбиралися на тутешній вазі. Найбільший розквіт і добробут нашої колонії був у роках 1910-1925. Тоді люди мали добрі врожаї, ціна на зерно була висока, наші поселенці розбудувалися й стали заможними колоністами. Після 1925-го року прийшла несподівана зміна, прийшов період зубожіння.

Група українських поселенців у Норт Дакоті, 1915 рік.

За десять років наші люди таки добре розбагатіли. Хоча тракторів ще тоді не було, але вони обробляли землю кінями і земля щедро платила їм за працю. Пригадую, що ще десь біля 1902-го року один німецький брат проповідував на нашому Богослуженні, а потім прикладом сказав, що незабаром прийде той час, коли наші землероби будуть обробляти свої ниви машинами, без коней.

Слухаючи його, наші люди тільки хитали головами, недовірливо поглядали один на одного і не могли собі уявити, як би то вони якоюсь машиною тягнули плуга чи борони. Але передбачення цього німця незабаром сповнилися. Він був не тільки проповідником, але був також пред-

ставником якоїсь фірми і по дешевшій ціні почав доставляти на нашу колонію різні рільничі знаряддя, в тому й трактори. Тодішні трактори були далекі від сучасних, але коли вони тільки появилися, наші люди поспішно собі їх придбали і почали тракторами обробляти поля. Коней на колонії з кожним роком ставало менше, бо їх заступили машини.

Кожного літа на нашу колонію приїздило з різних американських міст багато молодих людей на заробітки. Багато з них, попрацювавши в нас ціле літо, восени верталися назад до міста, але було чимало й таких, що залишалися жити на нашій колонії, збільшуючи таким чином наші міста. Майже всі ті, яких ми називали “новоприбулими”, були з Білорусі й з глибокої Росії. Вони набували собі тут фарми, якимсь влаштовувалися і поволі вливалися в загальне життя нашої колонії.

VIII.

ДУХОВНА ПРАЦЯ НА НОВІЙ ЗЕМЛІ

Те, що було сказано дотепер, відноситься до матеріального життя нашої колонії, але для нас, віруючих, куди важливіше і цікавіше знати, як проходило наше духовне життя, як відбувалися наші Богослуження, які були в наших людей поняття, які вірування, які погляди. Отже, з України прибули до Америки перші піонери, українські штундисти, а все це були люди прості, звичайні тодішні селяни, але зате були глибоко віруючі, щирі. Вже з самого початку їхнього поселення в Норт Дакоті почали зарисовуватися між ними два дуже малі і незначні напрямки. Для посторонньої людини ці напрямки не були видні, необізнаний обсерватор нічого не міг помітити,

але всередині між віруючими вони дуже відчувалися.

При великому духовному пробудженні в Україні, ініціаторами його також не були люди з великою освітою, але були люди прості, часто мало письменні, але вони мали глибоку віру в Бога, були справжніми богошукачами. На першому місці вони ставили те, що для спасіння людини треба тільки одного, — жити по Євангелії. Цебто: бути чесним, милосердним, справедливим, богобійним, бути світлом для світу. А всякі обряди вважали ідолопоклонством. Навіть хрищення розуміли духовно і приймали його тільки деякі. Прибувши до Америки, всі наші люди, при вступі до церкви, приймали водне хрищення, але проте глибоко залишалися при своєму переконанні, що людину не спасає саметільки хрищення, але спасає віра, життя по Євангелії.

Ще у 1900 році, коли наші люди ледве тут якимсь влаштувалися, прибув до нас один англійський проповідник. Він почав збирати на Богослуження наших людей, а в людей палала горливість, перша любов, тому всі спішили на його зібрання. Цей проповідник почав проповідувати, що всім нам треба пройти процес навернення до Господа, всім треба називатися святими, а Вечерю Господню треба звершати таким порядком, як він нам залишить. Він вибрав з-поміж нас п'ять людей, які дали свою згоду і почав навчати їх, як вони вони мають звершати ламання хліба. Поставив їх окремо, взяв невеличку булку, відломив кусочок, з'їв, а булку подав другому. Той зробив так само, подаючи булку третьому, четвертому і т. д. Таким самим чином пішла і чаша. “Це, — казав він, — зразок для вас і ви не повинні звершати ломання хліба іначе”. Говорив він, звичайно, по-англійськи, але в нас уже були свої слабенькі перекладачі, які, хоч

може й не перекладали всього належно, але ми розуміли те, що було найважливіше.

Пробув цей проповідник у нас щось зо три тижні. Був час літніх робіт, але зібрання його були переповнені людьми. На одному зібранні було особливо багато нашого народу. На закінчення своєї проповіді, проповідник сказав, що хто хоче прийняти Христа, як свого особистого Спасителя, то щоб прибули вечором до дому одного нашого брата. Але на означений час ніхто не прийшов і цей проповідник, бачачи важкий ґрунт для своєї праці, від'їхав з нашої колонії. Був він доброю людиною, але навчання його не знайшло місця між нашими людьми. Напр., у наших Богослуженнях молилися всі, мужчини й жінки. Він же навчав, що жінка в церкві має мовчати, а свідкувати, проповідувати чи молитися мають тільки мужчини. Будучи в Англії, він вичитав у газеті, що до Норт Дакоти приїхало дуже багато людей з Росії, які не знають Бога, тому місія і послала його сюди для духовної праці. На жаль, інформації тієї газети виявилися неправдивими, бо до Норт Дакоти приїхали якраз ті люди, що пізнали правдивого живого Бога, приїхали ті, які за віру в Бога були карані у в'язницях і на засланнях. Довідавшись про це, він виїхав назад до Англії.

У перших початках приїздив до нас Олекса Миколаїв. Він знав англійську мову, тому допомагав нашим людям своїми добрими порадами, завжди був перекладачем при купівлі землі, а потім приїздив до нас і проповідував Євангелію. Тоді ще збиралися по хатах. У кого була більша хата, туди й сходилися. Сам Олекса Миколаїв жив від нашої колонії яких 30 миль на схід і рахувався вже справжнім американцем, бо прибув сюди яких шість років раніше нас. Прибув він сюди з Канади, а до Канади приїхав з Румунії. Був добрим і прикладним християнином. Жив так, як і про-

повідував. Дім його широко був відчинений для всіх новоприбулих наших людей і ні один з них нічого не купив без брата Олекси, нічого без нього і не продав. Хата його була з дерня, мала тільки одну простору кімнату, але в ній затримувалися за всякими порадами, а також знаходили притулок всі переїжджі, що їхали тою дорогою. Бувало зимою, на дворі стоять люті морози, повно снігу, а у брата Олекси на подвір'ї п'ять-шість підвід з прив'язаними кінями. У хаті, від стола до порога розіслана на долівці солома, на якій сплять 15-20 подорожніх. І так було майже щодня, бо хата його стояла якраз на тому місці, кудю найбільше треба було людям проїздити. Уранці всім тим людям треба було дати чашку чаю, кусок хліба, як належить в християнській хаті. Але брат Олекса ніколи не нарікав, нікому не відмовив гостинности, ні перед ким не зачинив дверей своєї хати. Сам багатий не був, мав 160 акрів поля, яке обробляв двома парами коней. О, як далекі ми, сучасні християни, від колишнього брата Олекси! У нас не одна кімната, а багато, часто одна для кожного члена родини, але не завжди в нашій хаті є місце для свого ближнього. Брат Олекса Миколаїв таким не був.

Хоча наші діти ходили до американських шкіл, чудово володіли мовою нової своєї батьківщини Америки, але в наших людей назріла думка дати дітям і знання своєї мови. Тому, поза державним навчанням, ми почали організовувати курси, на яких училися діти своєї мови. Сьогодні можна зустріти ще тих колишніх дітей, що вчилися своєї мови і вони гарно говорять по-українськи і по-російськи. Вони тепер похилі старці, але вони не забули того, чого навчилися за днів свого дитинства. Курси своєї рідної мови продовжувалися десь аж до 1920-го року. Після 1920-го року вже не можна було ніякою силою заставити дітей учитися своєї рідної мови. "Ми

американці, — казали вони, — і ми не бажаємо вчитися чужої мови”. Сьогодні чимало на нашій колонії людей, особливо молодих, які не тільки не знають своєї мови, але й соромляться її...

Перший молитовний дім ми побудували на тому місці, де вперше заснувалася наша колонія. Він був посередині і зручно було до нього приїздити тим, що жили на північ, на південь і на схід. Для тих, що жили на захід, було дуже далеко до нашого молитовного дому і вони побудували собі свої молитовні доми. До 1910-го року ми вже мали кілька молитовних домів.

Були це часи далеко не такі, як тепер. Згадую їх з найбільшою пошаною, а коли переносюся думкою до них, якесь миле тремтіння наповнює всю мою істоту. Не вернуться вони ніколи так, як не вертається ніколи молодість людини. Духовне подум'я палало великим заревом і було видне дуже далеко. Всі віруючі жили чесно, побратськи, одні одним помагали, не сварилися, а жили по Євангелії, намагаючись бути звершеними у Христі Ісусі. До нас часто приїздили німецькі й американські віруючі, ми також їздили до них для спільної християнської радості. Американські брати запропонували нам прилучитися до американської баптистської місії, але наші брати, а особливо старші, лякалися слова “місія”, не знаючи його правдивого значення. Особливо вони боялися слова “місіонер”, і казали одні до одних:

— А це ще чого не було? То ж ми від того місіонера Шкварцова (Скворцов) не мали спокою ні вдень ні вночі. Від цієї місії ми втікали з рідного краю, а тепер знову та сама місія...

Так говорили наші старші брати, яких колись в Україні силою зганяли на різні збори, бо казали, що приїхав місіонер Скворцов. Наші віруючі змушені були йти, мусіли слухати на себе різні зневаги, тому тепер слово “місія”, “місіонер” бу-

ли страшніші огню. Але молодші так не думали і казали:

— А може в тому й нема нічого поганого. Коли вони наші брати, то чому нам не поїхати до них, подивитися, як вони моляться, як живуть. Тож у них і в нас один Бог, одна віра й одне хрищення.

Старші брати послушали ради молодших. На нашому діловому зібранні були вибрані делегати, які поїхали до американських баптистів на переговори. Приїхали вони до міста Енемус і застали там уже багато представників від німецького й американського братства. Наших братів прийняли гарно й тепло. Зібралися всі в великій кімнаті біля церкви, розмістилися по лавках і почали переговори про єдність. Дивляться наші брати, а німецькі й американські віруючі позакурювали довгі сигарки, напустили повну кімнату диму й байдуже споглядають на наших делегатів, нічого не передбачуючи в своїй простоті. Наші брати перелякалися того, шепнули один одному й кинулися всі до дверей. Американці не знали, що за причина, що наші делегати втікають, вони пробували їх завернути, вговорити, але нічого не помогло. Вони, вирвавшись з наповненої димом кімнати, бігли, навіть не оглядаючись і, можливо, що ті американці ніколи й не довідалися, чого наші брати від них повтікали.

Прибувши додому, делегати розповіли, що вони бачили, а наші люди навіть не могли повірити, щоб віруючі могли курити. Це ніяк не вміщувалося в їхньому понятті. Дотепер вони знали, що коли людина наворачтається до Бога, то найперше вона повинна покинути курити, пити горілку, говорити непристойні слова й т. ін. А тут вони зустрілися з таким явищем, якого не могли ніяк зрозуміти. Особливо наші українські віруючі були великими противниками курення тютюну. Коли їхні предки виходили з православ'я ще в

шістьдесятих роках минулого століття, то були тоді переслідувані царським православ'ям. Їх в'язали, силою встромлювали до уст сигарки, а тому від тої пори тютюн був для них найбільш противним, віруючі називали сигарки антихрисловою печаткою і ні в одній віруючій родині не було в хаті тютюну. Навіть коли на городі десь виростало занесене вітром насіння тютюну, то наші віруючі викидали його геть. Тепер, побачивши, що американські віруючі курять, наші брати почали просто втікати від них, рахуючи їх невіруючими людьми.

У 1903 році до нас прибула група німецьких менонітів. Вони відкидали курення тютюну, не пили ніяких алькогольних напиків, жили прикладним християнським життям і багатьом нашим людям вони глибоко заімпонували. Наші віруючі кілька разів їздили до них цілими групами, роздивилися, як вони живуть, розпиталися про їхнє віровизнання і виявилось, що між нами майже немає різниці. Кількох наших родин перейшли до менонітів, але ми ще збиралися разом. Потім меноніти побудували свого молитовного дома і почали збиратися окремо на свої Богослуження. Тоді власне прийшло в нас розділення, бо було вже дві громади: баптистська і менонітська.

Минуло не більше як два роки і до нас прибули адвентистські місіонери. Вони попрацювали в нас якийсь час і знайшли тут кілька родин, що пішли за ними. Прибули ще якісь інші групи, інші віровизнання і кожна з них знайшла для себе прихильників. Прибули й п'ятдесятники, але вони нічого в нас не здобули. З'явилися ще й якісь мормони, а після них ще інші. І тоді між нашими людьми постало справжнє вавилонське замішання. Колись була одна віра, одна родина дітей Божих, а тепер різні секти розбивали ту родину, думаючи, що вони виконують Боже діло.

Старші брати уболівали над тим, молилися, плакали, але розділення прийшло і спинити його вже не можна було.

ІХ.

“ПРОРОКИ”

Коли нашу колонію розбили на багато різних релігійних сект і напрямків, то постали між нами такі людьми багато “пророків”, які ходили від хати до хати і як тільки могли поборювали оті розділення, пророкуючи для людей Божу кару якщо вони не покаються. Всі ті пророки були вже старшими людьми і носили довгі бороди. У природі слов'ян, а особливо в нашому українському народі лежить велике стремління до аскетизму і до боротьби з усяким злом. Тому й розділення на різні групи породило в нас тих “пророків”, які стали на боротьбу з ним. Дотепер ці “пророки” сиділи спокійно на своїх Богослуженнях, були, як кажуть, тихше води, а нище трави. Коли ж на колонії почалося зло, стали різні “місіонери” рвати на куски одну нашу родину, то вийшли й оборонці братської єдності. Першим таким був брат Назар Соколенко. Був це дійсно прикладний християнин, який вів чесне християнське життя. Бачачи таке розділення, він з великою силою почав докоряти своїм віруючим, що коли б вони жили гідним життям, тоді від них не втікали б члени до інших груп. Він уважав, що розділення прийшло від того, що віруючі не живуть так, як каже Слово Боже. Він називав себе дійсним християнином-баптистом, а всіх інших називав відступниками. У церкві він завжди провадив боротьбу, його намагалися заспокоїти, але нічого не помагало. Накінець, він залишив на Богослу-

жені свою Біблію, сказавши: “Вона буде вам свідком у день суда за ваше не християнське поведження”. І вийшов з переповненого людьми молитовного дому, ніколи вже туди не вернувшись. Відділився Назар Соколенко від усіх віруючих, не приходив до нашої церкви, але ходив по вулицях міста Києва, збирав там людей і проповідував їм. Став якийсь чужий усім, замкнувся в собі, ні до кого не ходив, нікого не приймав у себе. Навіть у часі літніх робіт, не хотів, щоб йому хтось поміг у праці, бо всяке общіння з людьми стало для нього страшніше смерті. Він готовий був кинути свою фарму, відійти десь від людей, бути забутим всіма, але того зробити він не міг. На його фармі стояли ще великі довги, які він повинен був сплатити до цента. Залишити фарму і довги він не міг, бо вірив, що кожний християнин не повинен мати жодних довгів перед своїм ближнім, чи перед своєю державою. Це була його віра, від якої він не міг відступити. Для багатьох поведження Назара Соколенко видавалося фанатичним, але для нього це була найбільша святість. Нікому він не чинив жодного зла, жив спокійно, мирно, але ні з ким не хотів мати нічого спільного. До цього всього склалися різні обставини, які змусили його відійти від своїх братів, а особливо розділення, які поставили на нашій колонії.

Другий “пророк” був Людвик Новак, високий, з білою, як сніг, бородою, старець 75-80 років. Він завжди ходив з великою палицею й Біблією московського видання. Біблія була велика, важила біля 20 фунтів, оправлена в грубі шкіряні обложки. Носив він її в торбі на плечах і ніколи не розлучався з нею. Бувало питають його: “Що це ви, дідусю, маєте в торбі на плечах?”, а він і відповідає: “Це життя і смерть”. Безмілосердно він докоряв усім, хто не жив так, як треба, хто ходив, як він казав, “путем нечестия”.

Новак був з Херсонщини, належав до перших євангельських піонерів в Україні, знайомий був з Іваном Рябошапкою і Михайлом Ратушним. Разом з Назаром Соколенко вони вийшли з баптистської громади, називали себе “справжніми” баптистами, а інших, що залишилися в громаді, називали “відступниками”. Новак не задовольнявся тільки своїми українськими братами. Часто він заходив і до інших народів, а особливо до німецьких баптистів. Зайде, бувало, Новак до великої німецької церкви, побачить кілька сот жінок, що сидять у капелюхах, і не може того ніяк їм подарувати. Докоряє їм за те, що вони понадівали оті “соняшники”, напоумляє, але на нього ніхто не звертає уваги. Він думав, що коли вони називаються баптистами, то він має до них повне право, бо ж “один Бог, одна віра й одне хрищення”.

Заходив Новак також до судових заль і домагався, щоб судді видавали справедливі вироки. До нього відносилися з пошаною і просили не перешкоджати.

Мав Новак і неприємну справу з одним адвокатом, який колись ошукав його на 25 доларів. Тепер Новак зайшов до цього адвоката і почав домагатися звороту своїх грошей. Адвокат викликав поліцію і наказав арештувати Новака. Відбувся суд, старому присудили один місяць в'язниці. Новак спокійно прийняв вирок суду, пішов до в'язниці й відсидів там цілий місяць. Коли ж минув речинець, Новакові відчинили в'язничні двері й кажуть:

— Містер Новак, ви вільні, йдіть додому.

— Я нікуди звідси не піду, бо мені й тут добре, — відповідає старий. — Таких медівників, як тут дають, я ще ніколи не їв. А кава яка смачна... Тому нікуди я звідси не піду.

І скільки його не просили, старий ніяк не хо-

тів вийти з камери. Треба було кликати кількох сильних поліціантів, щоб силою вивести його.

Приходив Новак завжди до нас, коли я ще був молодим і жив разом з своїми родичами. А коли я одружився, поселився на своїй фермі, то й тоді він ніколи нас не залишав. Будучи на фермі, я задалегідь сказав своїй дружині, що сюди часом прийде старий Новак, з довгою білою бородою, щоб вона не боялася, бо він може прийти удень, або навіть опівночі. І він приходив. Бувало чуємо вночі легкий стук у вікно, і я питаю:

— Хто там такий?

— Я, — відповідає старий.

— То прошу, прошу заходити до хати.

Новак увійде до хати, покладе торбу на стілець і присяде біля столу. Я засвічу лампу й він починає співати:

“Посещай, Господь, мене
Среди ночи, среди дня;
Чаще будь с моей душой,
Жив Твой раб одним Тобой”.

Співаємо всю пісню до кінця, а потім молимося. Новак пояснює мені, що це Дух Святий спонукав його зайти до мене, щоб порозмовляти і помолитися разом, Тепер, каже, що має таке саме побудження зайти ще до брата Миколаїва.

— Та це ж дуже далеко, — кажу я до нього.
— Я підвезу вас. У мене он готова бричка, тільки коні запряжу...

Але старий відмахується руками.

— Не треба, не треба, — каже, — я ще до півночі зайду.

Але перед тим, як піти в дальшу дорогу, старий кладе свою велику Біблію, знаходить книгу пророка Ісаї, водить по її сторінках своїм великим пальцем і шукає того місця, де Господь через пророка докоряє Ізраїльському народові за його гріхи. Усе це написано в пророка Новак

прирівнював до теперішнього часу, себе вважав за Божого післанця, а решту всіх проповідників називав “фальшивими пастирями”, які ведуть народ до погибелі. Коли я пробував сказати йому, що це може й не так, Новак трохи обурювався, не хотів навіть нічого слухати. Після розмови, старий кладе до торби свою Біблію, завдає на глечі й виходить з спокоем з хати. Він ще хоче до півночі зайти до Миколаїва, яких 35 миль від моєї хати. А старому вже на той час було біля 80-ти років.

Навіки запам’ятався мені один випадок з Новаком, коли він прийшов до мене, а я саме садив картоплю. У мене не було ні хвилини вільного часу, щоб розмовляти з ним, чи щось для нього зробити. Новак подивився на мене та й каже:

— Не сади картоплі в цьому році, бо даремна буде твоя праця. В цьому році і так не буде дощу для того грішного народу.

— Звідки ви це знаєте? — питаю його. — Та ж ми тут живемо от вже скільки років і завжди був дощ. Того не може бути, щоб не було дощу, бо це ж країна дощова.

— От побачиш, побачиш, — сказав Новак і пішов далі.

Прийшло літо, сонце немилосердно пражило, бисушувало траву, всю рослинність, а дощу не було. Моя картопля посохла, навіть не зійшла.

Отаким був Новак.

Був між нами і ще один “пророк”, Василь Ковлин. Він вимагав, щоб у церкві не було призначених проповідників, але щоб кожний брат, який має дар слова, щоб виходив і проповідував. Рахував він також гріхом проповідувати з-за катедри, бо казав, що слова “сяде в храмі, видаючи себе за Бога”, відносяться до тих, що проповідують з-за катедри.

Були ще й інші, як ми їх називали, “пророки”, але менш діяльні, непомітні. Наприклад, був О. Завальний, тихий і дуже спокійний Мирон, Трохим Боковий та ін. Останній завжди ходив по вулицях наших нових міст і ревно проповідував Євангелію, накликаючи людей до доброго християнського життя. Не були це люди ненормальні, але до останніх меж фанатики свого переконання. Свою віру вони рахували найсправедливішою, свої погляди непомітними, а найголовніше те, що вони глибоко вірили, що Бог їм дав оце право йти і проповідувати і всі повинні їх слухати.

Пам’ятаю, одного разу я був у місті Белфорі, в якому було мало наших людей тільки самі американці й норвежці. Бачу, хідником іде старенький Новак. У руках його довга палка, а в торбі на плечах велика Біблія. По його ході було видно, що старий втомлений далекою дорогою. Він зійшов з головної вулиці набік, поклав на хідник сумку, вийняв звіттам хліб, став на коліна, помолився і почав їсти. Біля нього проходило багато людей, затримувалися, дивилися, але він ніби їх і не бачив. Потім я підійшов до старого й сказав, що своїм поведженням він звернув на себе увагу багатьох прохожих. Новак подивився на мене і спокійно відповів:

— А кого я боюся? За мною Бог і я до Нього говорив, а люди для мене — порох...

Такі “пророки” були в нас від 1903-го року і до року десь 1926-го. Коли б описати всю їхню діяльність, то це була б величезна книга.

Усі ті різні чуда-дива наших “пророків” поставали не тільки з зовнішніх умовин життя, але вони родились найбільше від того, що наші люди здавна є справжніми богошукачами, а через те вони різними дорогами змагаються до того, щоб жити святим життям, щоб якнайкраще догодити Богові. Їх ніколи не задовольняють

церковні форми й обряди. Наш народ, хай він буде мало освічений, але він кметливий, розумний, інстинктивно добрий, ніяк не може байдуже йти тією дорогою, яку йому прокладе хтось інший. Така вже його вдача. Тому, залишивши православну обрядовість, опинившись на вільній американській землі, наші українські “штундисти” пильно стежили, щоб до їхніх громад не входили якісь інші обряди й форми.

Особливо був дуже діяльний на нашій колонії Назар Соколенко. За мною він жив у найкращих відносинах, приймав мене до себе і ділився зо мною глибокими таємницями своєї душі. На моє питання, чому він вважає себе правдивим християнином, а всіх інших вважає заблудшими, Соколенко відповів:

— Не вважаю їх правдивими християнами тому, що вони відкинули правдиву дорогу спасіння. Вони видумали якесь “дарове спасіння”, а науку Христову відкинули.

— Що ж ще за дарове спасіння? — питаю.

— А хіба ти не бачиш? Дивись, у старому краю ми вірили, що коли людина приймає Ісуса Христа за свого особистого Спасителя, тоді Бог прощає їй гріхи, які вона робила до свого навернення. Але відтепер людина повинна намагатися жити по Євангелії. А тепер різні ті проповідники, що приїждять до нас з високих шкіл, навчають не так: “Ісус Христос усе приготував, — кажуть вони, — ланцюг гріха розірваний, треба тільки вірувати”... А це не так. Вірувати — мало. Треба і жити по-Божому...

Назар Соколенко чудово знав усю Біблію. Він напам’ять міг казати цілі розділи, потрібні йому для якогось доказу. Полеми його праці був Київ, зате Новак ходив по всій колонії, де тільки були наші люди. Боротьба їх була скерована про-

ти всяких церковних форм, проти нехристиянського поводження деяких віруючих, які поволі почали схилитися до американських церков.

Х.

ГОСТІ-ПРОПОВІДНИКИ

Назара Соколенка, Новака й інших так званих наших “пророків” уважали звичайними фанатиками, але в великій мірі ці “пророки” мали слухність, докоряючи людям за їхні злі поступовання. Цих докорів наші віруючі заслужували, особливо молодше покоління, забуваючи, яких батьків вони діти. Ці докори ми слухали не тільки від “фанатиків”, але слухали також від великих тодішніх проповідників, які відвідували нашу колонію. Пригадую, одного разу прибув до нас пастор В. Фетлер і мав у нас цілий ряд Богослужень. Зміркувавши духовне положення нашої колонії, він мав довгу проповідь на тему “Ти залишив першу твою любов”. У свою проповідь пастор В. Фетлер вложив усю свою душу, говорив сильно й надхненно, але його слова зовсім не торкалися молодих наших хлопців і дівчат. Вони байдуже сиділи й посміхувалися з проповідника. Пастор В. Фетлер почав пригадувати їм:

— В колишній Росії ви були жорстоко переслідувані, мучилися по в'язницях, на заслання, а тепер, утікши від страждань і переслідувань, замість того, щоб дякувати Богові, ви забуваєте Його. Коли б ви були в старому краю, багато з вас були б убиті на війні, багато з вас залишилися б сиротами, не жили б ви так, як живете тепер, а ваших батьків віра, за яку вони страждали, була причиною того, що ви приїхали звідтам до вільної країни, в якій ви розкошуєте і смієте-

ся з тої віри. До вас стосується басня Крилова “Свиня під дубом”.

На закінчення пастор В. Фетлер напам'ять продеклямував вірша Крилова: “Свиня під дубом”. Цей вірш так вплинув на наших молодих, що вони перестали посміхуватися, уважно слухали, бо бачили, що це відноситься виключно до них.

Поселившись у Норт Дакоті, багатьом нашим людям за десять років удалося матеріально посунутися далеко вперед. Урожаї були кілька років добрі, зерно платилося добре і деякі таки й розбагатіли. А, розбагатівши, люди почали забувати за найголовніше, — за Бога і за свою душу. Ті багатші одиниці думали, що, наживши багатство своїми руками, вони повинні належно його і зжити, “розумно”, як вони казали. І пішли своєю широкою дорогою. Розуміється, це не були старші люди, а люди середнього віку. Хоча наш штат тоді був “сухий”, продаж горілки була внас заборонена, але ті одиниці десь роздобували оті диявольські алькогольні напитки і почали собі таємно напиватися. Але не довго продовжувалося їхнє гріхове життя. Багато з них зробилися страшними алькоголиками, матеріально зруйнували себе, сварилися одні з одними, судилися, а потім майже всі, не доживши до старости, помирали. Деякі з них пробували вернутися назад до церкви, пробували розкаятися, намагалися жити так, як вони жили колись, але не мали вже сили. Алькоголь і гріх перемиг їх і знищив. Часто їх знаходили п'яними на вулицях, заносили в ряднах додому, а дружини їх гірко плакали. Таке духовне падіння на нашій колонії почалося десь біля 1912-го року і воно, на жаль, продовжується досьогодні. Те відступництво не таке вже велике, не більше 10% наших людей залишили свою віру, але й той малий відсоток приніс нашій колонії сором і ганьбу. Ті, що залишилися в церквах, діти і внуки колишніх наших

піонерів, надалі залишаються членами різних церков, але їхня віра і життя далеко не такі, як їхніх славних предків.

Про нашу колонію знали всі віруючі по всій Америці, а тому нас відвідували різні проповідники. Гостив у нас пастор В. Фетлер, Іван Степанович Проханов, Джон Джонсон з Нью Йорку, Ів. Кмета, А. Мичка, І. В. Непраш, Салов-Астахов, І. Колесніков, Фаст і Вінс з Канади, а також майже всі проповідники менонітського братства і провідники адвентистів. Усі ці проповідники мали в нас свої багатолюдні Богослуження і влили в наше життя цілі струмки свіжості і піднесення.

У 1907 році-прибув сюди й один український діяч, Сава Чернецький. Потім приїхали за ним і двох його приятелів: Володимир Гривняк і Нежинковський. Усі троє вони походили з Галичини. У своїх проповідях вони часто повторяли слово "Русь", а нашим людям показалося, що вони є якимись російськими патріотами, величають ту Росію, від якої наші люди втікали до Америки. Тому цих трьох проповідників не мали між нами жодного успіху, бо не розуміли вони нас, втікачів з Великої України, а ми не розуміли їх. Свої зібрання вони мали в одній школі і розпочинали їх тоді, коли всі інші Богослуження кінчалися. Наші люди заходили на їхні зібрання, але більше з цікавості, як з внутрішніх побуджень. Свої зібрання вони розпочинали читанням Біблії і молитвою. Не мали в себе ікон і не клали на себе хресного знамення. Найбільше читали з книги Плач Єремії, примінюючи прочитане до Русі. Їм довго не розуміли їхньої мети, не могли ніяк домовитися. Зібрання їх продовжувалися все літо і аж при самому кінці вони пояснили нам, що, згадуючи про Русь, вони не думають про Росію, а про Україну, яку тоді всі називали Руссю. Тоді багато наших людей читали самотньо на всю Америку українську газету "Сво-

бода", але й в "Свободі" ніколи не згадувалася Україна, а тільки Русь. "Свобода" так і називалася: "Часопись для руського народа в Америці і орган Руського Народного Союзу".

Цілих три роки тримали ці проповідники на нашій колонії свої зібрання, а потім закрили їх, але самі від нас не виїхали. Кожний з них влаштувався тут, як міг і ми так жили разом. Нежинковський став державним учителем в одній американській школі, Сава Чернецький був кореспондентом "Свободи", а Гривняк працював на інших роботах, а потім виїхав до Канади. Сава Чернецький не дуже довго тут був. Він незабаром залишив нашу Норт Дакоту і переїхав до Монтани, де набув землю і випасав худобу. Після всіх залишив Норт Дакоту і Нежинковський, виїхав до Коннектикут, пройшов курс зубного лікаря і працював як дентист між українцями.

Минуло від того часу більше тридцять років. Будучи одного разу в Нью Йорку, я відвідав також місто Ньюарк, Нью Джерси, бо мав там якусь свою справу. На двірці треба було мені чекати довго, тому, щоб скоротити нудне чекання, я рішив пройтися незнайомими вулицями міста. Йдучи хідником, я побачив на одній церкві вивіску: "Українська Євангельська Церква". Біля церкви невеликий дім, а на дверях також напис: Проповідник Кацан. А тому, що я люблю знайомитися з людьми і порозмовляти, я підійшов до дверей і подзвонив. Мені відчинив двері незнайомий старший вже чоловік і впустив досередини. Ми посідали й розговорилися. Довідавшись, що я з Норт Дакоти, проповідник Кацан дуже втішився.

— А з якого ви міста в Норт Дакоті? — запитав мене питаннями. — Чи далеко від вас місто Белфор?

— Місто Белфор було нашим містом до 1909-го року, — відповів я.

— А чи ви часом не знали там трьох людей: Сава Чарнецького, Володимира Гривняка і Нежинковського?

— Знав, — відповів я. — Вони були моїми близькими приятелями.

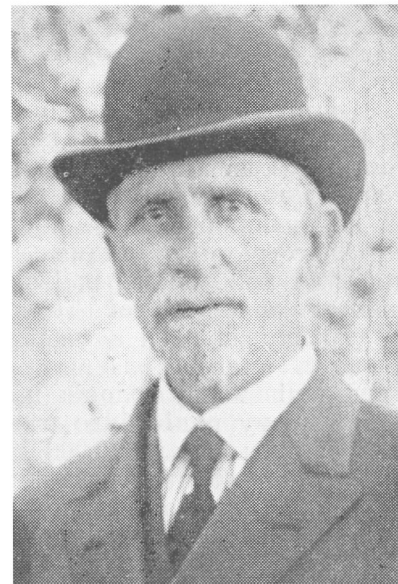
Проповідник Кацан дуже зрадив, розпитував мене про все, а потім розказав мені те, чого я досі не знав. Пресвітерська місія, почувши, що до Норт Дакоти приїхало багато людей з України, хотіла занести для них вістку Євангелії, не знаючи, що люди, які приїхали, були всі віруючі. Довідавшись про це, що люди в Норт Дакоті давно навернені до Бога, місія відкликала своїх місіонерів.

Сава Чарнецький умер 1934-го року і до кінця свого життя листувався зо мною. Останні свої літа прожив зо своєї дружиною Євою далеко від світу та всієї цивілізації, далеко від міста і тільки з рідка дописував до української преси, даючи про себе знати, що він ще живе. За життя майже ніхто його не відвідував на далекій глухій фермі. Але після його смерти поїхав на місце його життя і праці редактор "Народньої Волі" Ярослав Чиж і дуже дивувався, як могла культурна людина провести 25 років життя в такій мертвій глуші. Сава Чернецький був доброю людиною, спокійного і тихого характеру, смиренний і розумний.

Нежинковський помер в Коннектуті десь біля 1930-го року, а Володимир Гривняк живе ще в Алберті, Канада.

Через тих трьох людей національна свідомість пробивала собі дорогу до нашої колонії, але пробити не могла. Наші люди всі говорили вдома, а також на вулиці між собою українською мовою, але вони не могли зрозуміти, що такою самою мовою можна говорити і в церкві. У нас

були російські Біблії, російські співаники, тому й зацепилося в людей поняття, що в церкві мусить бути мова російська. Найкращим прикладом для того служить випадок, який трапився в нашій церкві.

ОЛЕКСА МИКОЛАЙ,

перший український баптистський проповідник у Норт Дакоті.

Прийшла на нашу колонію перша українська Біблія. Я приніс цю Біблію на Богослуження, а один з наших братів почав уголос її читати. Тоді встав якийсь брат і на весь голос:

— Брати і сестри, як можна так грубо понижувати Біблію?! Слово Боже нам треба читати так, як його написали святі Божі пророки і апостоли, — по-руськи...

Як було згадано вище, в Америці була одинока українська газета "Свобода", яка виходила в Олифанті, Пенсильванія. Ця газета приходила до Норт Дакоти і була майже в кожній родині аж до 1914-го року. Потім наші люди чомусь почали випускати російські газети, але "Свобода" таки продовжувала далі приходити до багатьох родин. І тепер у нас чимало родин, які залюбки читають українську літературу, але чимало є й таких, що не читають ні української, ні російської, бо вони взагалі не цікавляться книжкою.

Щодо числа українців на нашій колонії, то тепер дуже важко подати правдиве їх число. Вони розселилися по інших районах, посунулися по той бік ріки Міссурі, між містами Килдиром і Ватфор Сіті, куди прибуло перед 1-ою Світовою Війною кілька сот наших людей. Тепер там живе біля тисячі українців, і вони є частиною нашої колонії.

У 1902-му році наша колонія нараховувала 3000 душ, а в 1905-му році було вже біля 5000 душ. У 1912-го року ми мали 10.000 душ. Пізніше дуже важко було встановити число, бо наші люди поробилися "американцями", а при переписі так себе й записували. Невелика частина записували себе "руськими", а через це правдива статистика загубилася.

Особисто я думав, що тепер на нашій колонії немає наших людей більше, як дві тисячі. Але мої міркування виявилися неправильними, коли я недавно побував на похороні одного з наших друзів. Похоронне Богослуження відбулося в великій школі. Заля мала 600 сидячих місць і всі вони були зайняті. Людей з-далека не було, а все це люди з міста Макса і з довколишніх фарм. Усі знайомі обличчя, всі в старших уже роках. Отже, було їх понад 600 осіб, а коли ще додати до цього числа їхніх дітей, беручи хоча по четверо на родину, то буде 1200 осіб. Це тільки в одному

районі Макса. У Бютті повинно бути два рази більше, там далі Грейстон, Макота, Київ, Майнот і Килдир. І сміливо можна сказати, що ще й тепер на нашій колонії є біля 7-8 тисяч українського народу.

До 1912-го року мало хто з наших братів залишав Норт Дакоту, щоб переселитися в інше місце. Кожний уважав, що тут його друга батьківщина і за всяку ціну тримався своєї землі. Після 1912-го року почалася нова "еміграція" з нашої колонії. Чимало наших братів мали великі довги, а тому продавали решту своїх мізерних маєтків і переселялися в інші місця, особливо до Канади, в провінцію Саскачеван. У Канаді наші "норт-дакотці" не поселилися вже разом, не творили однієї колонії, а розбрелися по всій провінції і влаштувалися на життя, де хто міг. У двох тільки місцях наші люди, згідно своєї традиції, поселилися разом. Це біля міста Вайсрой у Саскачевані і в провінції Алберта, біля міста Сексмит. Біля Вайсрой поселилося яких 15-20 родин, а біля Сексмит також 15 родин. Інші розпливлися по всій Канаді, купили свої фарми, працювали і тільки згадували ті часи, коли то вони були разом з усіма вірними в Норт Дакоті.

Після Першої Світової Війни пройшла також хвиля "еміграції" до більших міст Америки. Багато людей поїхали до Чикаго, Детройту, до різних міст у штаті Мінесота та в інші місцевості. Поселилися вони по більших містах, знайшли добру працю, розбагатіли, а потім згубили всякий контакт одні з одними.

Найбільше переселення наших людей прийшло в роках 1930-1940. Був це час тяжкої депресії і люди рятувалися, як могли. У ці роки наші люди цілими юрбами посунулися на захід, розбрелися по берегах Тихого океану, розійшлися і погубилися. Ніде не поселилося в одному місці навіть п'ять родин. Виїздили до штату Вашингтон,

в Орегон і до Каліфорнії. Залишали нашу колонію люди особливо середнього віку, літ 40-50, а старші й молодші сиділи на місці. Тих критичних років яких дві третини наших людей залишили свою колонію, розбрелися по містах і так і потонули в широкому морі американського життя. Залишилось на нашій колонії не більше, як одна третина наших українців.

Багато з тих, що виїхали колись з Норт Дакоти, забули чиїх батьків вони сини, але більше є тих, що не забувають своєї колонії, не відrekliся свого народу. Тому, коли відбуваються тепер конференції, то на кожній буває кілька колишніх "норт-дакотців", які приїздять з усієї великої Америки, щоб подивитися на ці місця, де пропливала колись їх молодість. Приїздять ті, що залишили Норт Дакоту, маючи 20-30 років, а тепер вони старці. Не бачилися багато років з своїми рідними у Христі. І такі зустрічі бувають зо слізьми радості.

Бувають випадки, що хтось виїхав з Норт Дакоти десь до Детройту чи Нью-Йорку, виїхав 30-40 років тому, а тепер привозять його мертвого хоронити на нашій колонії. Перед смертю він зробив завіщання, щоб його похоронили між своїми людьми, на своїй "батьківщині". І діти виконують останню волю свого батька.

Наші люди носять у своїм серці глибоку любов до своєї рідної землі. На своїй землі вони працюють, живуть, і на ній бажають покластися для вічного спочинку. Але на Україну дорога закрилася багатьма запорами, тому наші люди, що приїхали колись до Норт Дакоти, вважають, що отут і є їхня друга батьківщина. Тут вони бажають і спочити між своїми людьми, такими самими піонерами, як і вони.

ХІ.

ЗАКІНЧЕННЯ

Прибувши сюди, наші люди влаштувалися на своїй вже землі, то, розуміється, і смерть простягнула руку по свою данину. А тоді поставало питання: де ж ми будемо хоронити своїх покійників? Навколо — степи, необроблені ще поля, ніде немає ніякого цвинтаря. Порадившись, наші піонери вирішили, що кожна родина нехай хоронить свого покійника на своїй власній землі. Десь у розі своєї ферми або на горі, якщо вона є його власністю.

Тоді ще не було в нас ні одного церковного будинку, тому, коли траплявся похорон, то всі збиралися в домі покійного, а коли дім був малий, то відправляли похорон на подвір'ї, а особливо літом. Похороном проводив один з старших братів, яких у нас було багато. Котрий був ближче, того й просили звершити похорон. Тоді всі присутні співали загальних пісень так само, як і на кожному нашому Богослуженні. Про церковні хори на Богослуженні, на весіллі чи на похороні, ми тоді ще навіть не чули. Кожний віручий уважав своїм обов'язком приходити на Богослуження і приймати уділ у співі, в молитві.

Згідно нашого стародавнього звичаю, якого ми привезли сюди з України, покійника обмивали, по-святковому вбирали і клали до труни, а труну робили свої столярі зо звичайних дощок, покриваючи назовні чорним полотном. На похорон приходили всі віруючі. Один зо старших братів відкриває Євангелію і починає читати 1 Послання до Коринтян, п'ятнадцятий розділ, з вірша 51-го по 57-й. Прочитавши це місце, брат говорить проповідь про те, що всім нам проложена така сама дорога. Головне, щоб ми були завжди готові зустріти смерть. Для цього треба

жити по-Божому, служити Богові... Проповідь завжди була довга, біля години, не дивлячись на те, чи надворі були морози, чи спека. Такий вже був тоді в нас звичай. При тому співають багато похоронних пісень.

Після проповіді труну з покійником беруть кількох сильніших мужчин і несуть до ями. А родина, а також усі віруючі йдуть з-заді й співають:

“Радостно, радостно, в путь я иду

К месту душ праведных на высоту,

Ангельски хоры навстречу поют:

Радостно, радостно к дому зовут”...

Біля ями ще співають і деякі брати коротко промовляють. На закінчення старший брат говорить останню промову і труну спускають до ями. Засипають її землею й розходяться до своїх домів. Не робили тоді жодних поминків, жодних поминальних обідів.

Лікаря, який би ствердив смерть, не кликали. Умерла людина, минула доба-дві, а потім хоронили.

Так продовжувалося біля десяти років. Потім влада зажадала, щоб перед похоронами кликати лікаря для ствердження смерті. Не знаю, чи цей закон існував і раніш, чи може ввели його тільки тепер, коли близько вже був лікар.

Прожили так наші люди без загальних цвинтарів яких 12 років. Потім почали набувати окремі акри землі, обгороджували її дротяною сіткою і там хоронили покійників. Таких цвинтарів на нашій колонії є біля десяти.

На могилах наші люди не ставлять хрестів; лише звичайні пам'ятники з надписами по-англійськи. Перші піонери просили, щоб на їх могилах не ставити жодних пам'ятників, бо це “мерзость”, але по якомусь часі їхні внуки, маючи інші погляди, поставили на могилах своїх прадідів пам'ятники.

Цвинтарі наші зберігаються чисто, на могилах своїх спочилих родичів люди садять квіти. Помимо того, що колонія наша розбилася на багато різних сект, але покійників своїх всі хоронять на загальних цвинтарях. Співаються ті самі пісні, читається те саме Слово Боже і особливо при похороні кожний віруючий бачить, що всі ми однакові перед Богом, а особливо рівні в смерті.

З бігом часу не тільки змінилося наше життя, але змінилися також обряди. Поволі наші віруючі навчилися в американців і похоронних форм. Тепер на похоронах не співається пісень загальним співом, співає тільки хор, а проповідь виголошує рукоположений пресвітер, покійника забирають з дому спеціальні погребники, вони його вбирають, привозять туди, де відбувається похоронне Богослуження, а потім забирають на цвинтар. На похоронах немає тих потішаючих проповідей, які говорили колись наші піонери, немає наших чудових пісень, в яких ми виливали наш смуток за померших, і з яких живим струмком пливла надія, що ми з ним колись зустрінемося в вічній радості... Все минуло разом з нашими першими піонерами, а залишилися мертві, нагам'ять вивчені вирази, які не промовляють до душі. Зате лишився блеск і розкіш: колись похорон коштував 5 долярів, а тепер “найдешевший” — 500 долярів і більше. Хто ж хоче себе показати, що він не з простих, то заплатить і 1000 долярів.

Перед 1914 роком багато наших людей їздили в Україну, побули там деякий час, натішилися рідною землею, а потім верталися назад. Деякі, поїхавши, з великої любови до свого краю, не хотіли його більше лишати, і зоставалися там. У часі революції також декому вдалося поїхати в Україну, але всі ті, що поїхали, повмирали там з голоду, не дивлячись на те, що завезли туди з собою багато долярів. Коли в Україні встано-

вилася окупаційна большевицька влада, дорога туди для наших людей зовсім закрилася. Один тільки чоловік хотів таки добратися до рідної землі, а тому поїхав до Польщі і звідтам пробував дістатися в Україну. Це йому не вдалося і він повернувся назад до Норт Дакоти.

Велике бажання побачити ще хоч раз свою Батьківщину мають тільки ті, що там родились, ті, які пам'ятають її. Роджені ж тут знають "старий край" тільки з оповідань їхніх батьків, але для них він чужий і далекий. Пройде ще 20-30 років, повмирають ті, яких батьки привезли до Норт Дакоти на руках, а тоді умре наша колонія і тільки залишаться міста з рідною назвою, які казатимуть, що тут колись жили і працювали люди з далекої України.

Кажучи нашим дітям, що, окрім знання англійської мови, треба також знати і свою рідну мову, вони тоді ображуються й відповідають:

— А чому інші культурні народи, прибувши до Америки, через 20 років зовсім забувають свою рідну мову? Особливо норвежці, шведи і данці?...

У цьому є велика доля правди. Всі скандинавські народи, дуже скоро асимілюються, але це не є доказом їхньої культури. Напр., німці — старша нація за скандинавців, культурніша, але всі вони говорять своєю мовою, не дивлячись на те, що в Росії вони жили аж 300 років, а в Америці живуть по 60 років. Усі їхні діти, знають свою мову і ніколи її не соромляться.

Останніх років асиміляція дуже побила нашу колонію. Майже половина нашої молоді поженилася з чужинцями, а тоді нема й мови про збереження своєї мови. При таких обставинах і не можна вимагати нічого більшого від наших дітей, знаючи, що чимало справжніх американців гордяться тим, що вони не знають жодної іншої мови, окрім англійської. Та нерозумна гордість існує

в багатьох англо-саксонських країнах. Чимало можна знайти американців, які хоча знають якусь іншу мову, але з сорому, що вони її знають, не заговорять нею. Правда ж культура не така. Кожна дійсно культурна й освічена людина гордиться тим, що вона знає чужі мови. І така культура панувала на нашій Батьківщині. Тепер, опинившись в чужому середовищі, під впливом фальшивого поняття, наші діти соромляться свого походження, а в присутності чужинців ніколи не заговорять своєю мовою.

Уся наша молодь тепер байдужа і щодо релігії. У церкві вона буває дуже рідко, хіба відбувається щось надзвичайне, напр., конференція чи щось інше. Однак вона відчуває, що без віри жити не можна, і щоб не прозвали їх безвірниками, така молодь шукає собі такої віри, де б ніхто їй не боронив робити те, що вона хоче. Для цього на нашій колонії тепер найкраще їм пасує лютеранська церква. Вони навіть кажуть: "Усі люди — лютерани, то й ми повинні бути такими". Думають вони так через це, що в усій Норт Дакоті яких 60% населення це норвежці і шведи. Німців є біля 20%. Таким чином тут біля 75% населення — лютерани. Молодь, нічого не читаючи й нічого не думаючи, переконані, що по всій Америці найбільше лютеран, а тому й прилучуються до лютеранської церкви. А вступ до лютеранської церкви не вимагає жодних умов, не ставить ніяких труднощів. Сказав пасторові, що бажає прилучитися до його церкви, а той записав до книжки й справа скінчена.

Одного разу я питаю молодих наших українців:

— Ну, як же ви почуваєте себе, ставши лютеранами?

— Дуже добре, — відповідають вони. — Ми тут вільні і ніхто до нас не має жодного права.

Ми куримо, танцюємо, п'ємо горілку, влаштовуємо різні забави...

— А ваш пастор нічого вам не каже за це?

— Пастор? — дивуються молоді, — то ж він сам танцює разом з нами.

Коли отакі наші "лютерани" переїзять до іншого штату, а там немає близько лютеранської церкви, то вони не дуже за нею і шукають, — ходять до церкви методистської чи пресвітерської, яка найближча їх помешкання.

З того не треба думати, що наші люди за 55 років відійшли від віри. Ні, всі наші брати і сестри, які віруючими прибули з України, вони тут жили в вірі, в вірі і помирали. Але їхні діти, роджені в Америці, виховані часто поза своєю родиною, поволі відходили від віри своїх батьків і згодом зовсім стали байдужі щодо віри. Але є чимало й таких, що дотепер ідуть слідами своїх батьків, живуть християнським життям, но в великій загальній юрбі вони непомітні.

Не дивлячись на те, що наші українці в Норт Дакоті розділилися на багато релігійних груп, більшість з них досьгодні зберегли свої рідні традиції. Своїх церковних будинків вони ніколи не називають церквою, а молитовним домом.

На всій нашій колонії тепер 16 молитовних домів. Деякі з них досить великі. В місті Києві три українських церкви, — баптистська, адвентистська і менонітська. У місті Бютті аж 6 українських молитовних домів: баптистів, адвентистів, п'ятдесятників, євангельських християн, незалежних суботників, також один дім адвентистів на фармах біля Бютта. У місті Грейстон-Бенедик — два українських молитовних дома: баптистів і адвентистів. У Максі також два: баптистський і адвентистський, і два в Килдірі, також баптистський і адвентистський. У м. Києві є також лютеранський молитовний дім, до якого ходить українська молодь, але там тільки панує англійська мова і

молодь, яка туди ходить, давно забула за свою мову.

Спочатку весілля в нас відбувалися так: коли молоді люди бажають увійти в подружнє життя, вони насамперед зголошуються в суді, щоб там дістати дозвіл на свій шлюб. Тут ми зрозуміли, що такі шлюби, якими вінчалися наші віруючі в Україні, часто вночі, щоб не доглянула влада, тут неважні. Молоді приїзять до суду, який тоді був від нас 75 миль, привозять з собою свідків, а там суддя записує їх до метричних книг і сам вділяє для них шлюб. Молоді приїзять додому, як чоловік і жінка. Весільного прийняття не влаштовували, бо для того ні в кого тоді не було відповідного місця.

Десь біля 1903-го року почали заводити інші звичаї. Після вінчання в суді молода пара приїздила додому, влаштовувала для найближчих родичів і знайомих скромну вечерю і тоді місцевий "старший брат" вінчав їх церковним шлюбом, наставляючи їх зо Слова Божого, як вони мають жити і як мають служити Богові. При тому співають кілька духовних пісень, моляться, а потім розходяться. Окрім чаю, ніколи не було на наших весіллях жодних алькогольних напитків.

Пізніше, коли побудували великі молитовні дома, тоді почали вінчати молодих людей в молитовних домах. Не вінчати, а властиво перевічувати по-своєму. На такі шлюби приходило завжди багато людей, співалося багато відповідних пісень, пресвітер виголошував проповідь про рдинне життя, а ті слова були не тільки для молодої пари, але й для всіх присутніх.

Тепер, коли на нашій колонії виросло вже четверте й п'яте покоління наших піонерів, усі весілля відбуваються "по-американськи". Дозвіл на шлюб беруть у суді, як і раніш, а потім вінчаються в молитовному домі. Після шлюбу винаймають десь "галю" і там влаштовують уже "справ-

жне" весілля. Коли б це весілля побачили батьки й діди оцих молодих людей, вони не хотіли б бути присутніми на ньому...

Щодо розводів на нашій колонії, то наші люди зберегли традицію свого народу і святість та вірність шлюбу дотримали. У інших народів, що живуть навколо нашої колонії, розвід — це звичайне явище. Але на десять тисяч нашого населення немає ні одного випадку, щоб хтось женився з розведеною, або щоб молода дівчина виїшла за розведеного мужчину. І це одне, що наші люди унаслідували від своїх батьків, — вірність одне одному аж до смерти.

Деякі з наших колоністів досьгодні тримають себе в тверезості як перед Богом, так і перед людьми. Але є й такі, що поволі забувають за те, якими були їхні батьки і простягають руку до найбільшого свого ворога, до алкоголю...

На протязі 50-ти років наші люди жили у цьому великому релігійному роздробленні, різнилися своїми догматами, але сходилися разом і не цуралися одні одних. Женилися одні з одними, ніколи не рахуючись хто до якої церкви належить. Навіть дуже мало було випадків, щоб молодий хлопець брав собі дівчину зо своєї церкви, чи щоб дівчина виходила заміж за хлопця зо своєї церкви. Мирилися і жили в згоді, а своїй церковній приналежності не приписували якогось великого значення. По черзі ходили до церкви, до якої належав чоловік, а потім до тієї, до якої належала дружина. Відбувалися на нашій колонії завжди конференції але ніколи вони не були одночасно в двох церквах. Порозумівалися між собою і призначували конференції так, щоб не перешкоджувати іншим. Конференцій у нас буває завжди дуже багато. Вони починаються десь на початку кожного місяця червня і безперервно продовжуються аж до половини липня, кожна по три дні. На кожну конференцію приїздять запро-

шені проповідники, приїздять віруючі з інших штатів Америки, особливо приїздять ті, що колись жили в Норт Дакоті і мають тут своїх родичів і багато знайомих. На превеликий жаль, ті конференції з кожним роком все маліють і маліють. Вони відбуваються все рідше й рідше. Раніш бувало на таких конференціях по 1000 осіб, а тепер вони зменшилися на половину. Пройде ще якийсь час, повмирають наші сучасники і нічого рідного тут не залишиться...

У жидівській літературі є поема, де змальована жидівська родина, що опинилася в неволі. Залишивши свій рідний край, ця родина звершає далеку примусову путь на чужину. Дорогою батько питається членів своєї сім'ї, що вони взяли з собою із землі своїх батьків.

— Тонке полотно, біле накриття і золотого перстня, — відповідає за всіх розумна мати.

Засмучений батько каже:

— Кинь своє накриття і полотно в огонь, а золоті прикраси кинь до глибокого Єфрату, бо все це непотрібне тобі на чужині.

А потім, звертаючись до дочки, спитав:

— Що ж ти взяла з собою, дитино, втікаючи з Кармеля, зо святої нашої землі?

— Я взяла собі на згадку про рідну землю білих лілій з нашого саду, — відповіла мила дівчина.

Голова батька опустилася низько на груди, а на очах заблищали краплі сліз.

— Дитино, твої лілії зів'януть, — з сумом пояснив їй батько. — Вони — чужі у Вавилоні, бо тільки земля Юдеї дає їм життя...

Отак зів'яли й наші квіти, привезені сюди з України. Тільки рідна земля може дати їм життя, а на чужій землі вони рости не можуть...

Прожили ми тут більше півстоліття і наші квіти зів'яли. В них залишилися дуже малі ознаки життя. Пройде ще 20-30 років і ті останні прояви

життя погаснуть. Тільки земля рідної України змогла б дати їм життєдайність, але вже пізно їх пересаджувати. Поки пройде люта зима, що паює на нашій землі, поки наступить сонцесяйна Весна, вони зовсім засохнуть і не залишаться в них найменших ознак життя...

**У ВИДАВНИЦТВІ “ДОРОГА ПРАВДИ” МОЖНА
НАБУТИ ТАКІ КНИЖКИ:**

Новий Заповіт, в звичайній оправі	0.75
С. Бичковський: Рідна пісня на чужині, співаник	1.50
С. Бичковський: Нові пісні.	1.00
“Відродження”, євангельський співаник з нотами.	6.00
Пісні радості. Співаник з нотами.	2.50
Л. Жабко-Потапович: Христове світло в Україні.	1.50
З. Бичинський: Іван Гус.	1.50
Джон Буньян: Свята війна.	1.00
Т. Гребінка: Про католицький догматизм.	0.35
М. Подворняк: На шляху життя, ч. I	1.25
М. Подворняк: На шляху життя, ч. II	1.25
Г. Домашовець: Напередодні світової реформації	1.00
Х. Рой: Відступники.	0.90
Х. Рой: Без Бога на світі.	0.20
Гр. Домашовець: Слідами правди.	0.50
І. Барчук: Божа Мати.	0.50
І. Барчук: Хрест і хресне знамення.	0.30
І. Барчук: Вірою, чи заслугами.	0.25
Ян Каменський: Лябіринт світу і рай серця	0.90
П. Кіндрат: Підручник для християнина.	0.50
Л. Забіренко: З бурхливих днів, поезії	1.00
Й. П.: Один із багатьох, спомин.	0.30
О. Сомко: Віршотвори.	1.00
В. Остапчук: Проміння, поезії.	1.25
Гр. Домашовець: Вірний слуга.	0.50
Ів. Барчук: Свята Тройця і “Свідки Єгови”	0.50
Різдвяна Зірка, збірка оповідань і віршів	1.00
Ів. Барчук: Алькоголь і людина	0.75
Велюкодній Ранок, збірка оповідань і віршів	1.50
М. Підвезко: Українсько-англійський словник	5.00
М. Підвезко: Англо-український словник.	5.00
Г. Голоскевич: Укр. правописний словник.	4.50
Д-р А. Т. Кібзей: Український лікар	6.00

Книжки виписувати від Видавництва по адресі:

“DORONA PRAWDY”
148 Tecumseth St., Toronto 3, Ont., Canada